

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Katedra germanistiky

**Překlad a analýza odborného textu z oblasti historie (Prameny osobní
povahy jako předmět bádání)**

**Übersetzung und Analyse eines Fachtextes aus dem Gebiet der Geschichte
(Selbstzeugnisse als Forschungsgegenstand)**

**Translation and analysis of a specialised text from the branch of history
(Ego-Documents-Research)**

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Miroslava Durajová

Vypracovala: Eva Járová

Obor: anglický a německý jazyk pro hospodářskou sféru

Obhajoba: 2007

Poděkování:

Za vedení bakalářské práce, odbornou konzultaci, poskytnutí překladového materiálu, vstřícnost a ochotu děkuji Mgr. Miroslavě Durajové.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jsem uvedenou literaturu a prameny.

V Mrákově, dne 30. února 2007

.....

Anotace:

**Překlad a analýza odborného textu z oblasti historie (Prameny osobní
povahy jako předmět bádání)**

Autor: Eva Járová

Vedoucí práce: Mgr. Miroslava Durajová

Tématem bakalářské práce je překlad německého odborného textu do češtiny, jeho analýza a komentář k problematickým jevům.

Německý odborný text, který jsem překládala, se týkal deníků a dalších pramenů osobní povahy. Přeložený text tvoří dvě studie. První práce, jejímž autorem je Peter Boerner, nese název „Selbstzeugnisse als Forschungsgegenstand.“ Další je práce Christy Hämmerleové „Nebenpfade? Populare Selbstzeugnisse des 19. und 20. Jahrhunderts in geschlechtervergleichender Perspektive.“

Prvotním úkolem bakalářské práce byl překlad originálního německého textu do českého jazyka. Dalším úkolem byla analýza textu a komentář k problematickým jevům. V teoretické části jsem zpracovala teoretická východiska analýzy textu a vymezila textově interní a textově externí faktory na základě teorie překladu německé autorky Christiane Nord. Ve vlastní analýze textu jsem se věnovala textově interní a textově externím faktorům, přičemž jsem se soustředila především na textově interní faktory lexika, syntax a gramatiky.

Annotation of bachelor thesis

**Translation and analysis of a specialised text from the branch of history
(Ego-Documents-Research)**

Author: Eva Járová

Supervisor: Mgr. Miroslava Durajová

The aim of my bachelor thesis is to translate two German specialised texts from the branch of history into Czech and to analyse it.

The German specialised texts deal with the ego-documents and consist of two scientific papers. The first is called: „Selbstzeugnisse als Forschungsgegenstand“ and the second one: „Nebenpfade? Populäre Selbstzeugnisse des 19. und 20. Jahrhunderts in geschlechtervergleichender Perspektive.“

The primary aim of my bachelor thesis was the translation of two German specialised texts into Czech. The following aim was the analysis of the text and the commentary on problematic phenomena. In the theoretic part of my thesis I processed the theoretic base of the text analysis and described textinternal and textexternal features according to Christiane Nord's book called „Textanalyse und Übersetzen.“ In the practical part I analysed the internal and the external features of the text, whereas I especially concentrated on internal features of lexis, syntax and grammar.

Obsah:

1. ÚVOD	1
2. DENÍK JAKO TYP TEXTU	2
2.1. Funkce deníku	2
2.2. Stavba textu deníku	3
2.3. Druhy deníků	3
3. TEORIE PŘEKladU	4
3.1. Překlad – pojem a definice	4
3.2. Lingvistický pohled na problematiku překládání	4
4. STYLISTIKA PŘEKladU ODBORNÉHO TEXTU	4
4.1. Druhy překladu z funkčního hlediska	4
4.1.1. Umělecký překlad	5
4.1.2. Odborný překlad	5
4.1.2.1. Termín jako překladatelský problém	6
4.1.2.2. Frazeologie	6
5. TEXTOVĚ EXTERNÍ A TEXTOVĚ INTERNÍ FAKTORY	7
5.1. Textově externí faktory	7
5.1.1. Vymezení pojmu	7
5.1.2. Pragmatika vysílatele	7
5.1.3. Záměr vysílatele	8
5.1.4. Záměr příjemce	8
5.1.5. Médium	9
5.1.6. Pragmatika místa a času	9
5.1.7. Podnět komunikace	9
5.1.8. Funkce textu	10
5.2. Textově interní faktory	10
5.2.1. Vymezení pojmu	10
5.2.2. Tématika textu	10

5.2.3. Obsah textu	11
5.2.4. Presupozice.....	11
5.2.5. Stavba a členění textu.....	11
5.2.6. Suprasegmentální vlastnosti textu.....	12
6. LEXIKA.....	12
6.1. Lexika jako pojem.....	13
6.2. Slovní zásoba odborných textů.....	13
6.2.1. Odborné termíny.....	13
6.2.2. Přejatá slova.....	13
6.2.3. Nominalizace.....	13
6.2.4. Stereotypnost.....	13
6.2.5. Konkrétní údaje.....	13
7. SYNTAX.....	14
7.1. Syntax jako pojem.....	14
7.2. Syntax odborného textu	14
7.2.1. Parataxe a hypotaxe.....	14
7.2.1.1. Parataxe.....	14
7.2.1.2. Hypotaxe.....	15
7.2. 2. Větný rámec a jeho porušení.....	15
7.2.3. Nominalizace.....	15
7.2.4. Infinitivní a participiální konstrukce.....	15
7.2.5. Pasivní konstrukce.....	15
7.2.6. Členění textu	15
8. GRAMATIKA.....	16
8.1. Gramatika jako pojem	16
8.2. Gramatické kategorie.....	16
8.3. Gramatické operace.....	16
8.3.1. Predikace.....	16
8.3.2. Nominalizace a verbalizace.....	16
8.3.2. 1. Verbalizace.....	17
8.3.3. Verbalizace.....	17

8.3.3. Determinace.....	17
8.3.4. Negace.....	17
9. VLASTNÍ PŘEKŁAD TEXTU.....	17
9.1. Peter Boerner - „Selbstzeugnisse als Forschungsgegenstand“.....	17
9.2. Christa Hämmerleová – „Nebenpfade? Populäre Selbstzeugnisse des 19. und 20. Jahrhunderts in geschlechtervergleichender Perspektive.“.....	32
10. VLASTNÍ ANALÝZA TEXTU.....	53
10.1. Analýza textově externích faktorů.....	53
10.2. Analýza textově interních faktorů.....	54
10.3. Praktická lexikální analýza textu.....	54
10.4.. Praktická syntaktická analýza textu.....	55
10. 4. 1. Typy vedlejších vět.....	56
10.4. 2. Pasivní konstrukce.....	56
10.4.3. Participiální konstrukce.....	56
10.4.3.1. Přičestí přítomné.....	56
10.4.3.2. Přičestí minulé.....	57
10.4.4. Infinitivní konstrukce.....	57
10.4.4.1. Infinitivní konstrukce <u>zu...infinitiv</u>	57
10.4.4.2. Infinitivní konstrukce <u>um ...zu</u>	57
10.4.4.3. Infinitivní vazba <u>sein...zu</u>	57
10.5. Praktická gramatická analýza textu.....	57
10.5.1. Nominalizace.....	57
10.5.2. Verbalizace.....	57
10.5.3. Negace.....	58
11. ZÁVĚR.....	59
12. ZUSAMMENFASSUNG.....	60
13. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY, SLOVNÍKY A INTERNETOVÉ ZDROJE.....	61
14. PŘÍLOHA: ORIGINÁLNÍ TEXT V NĚMECKÉM JAZYCE.....	65

1. ÚVOD

Tématem mé bakalářské práce je překlad německého odborného textu do češtiny, jeho analýza a komentář k problematickým jevům. Překládala jsem německý odborný text „Deníky jako doklady osobního a dějinného života“ z knihy Petra Boerner „Das Tagebuch“ (Stuttgart 1996) a studii Christy Hämmerleové s názvem „Vedlejší cesty? Populární prameny osobní povahy v 19. a 20. století v porovnání s rodovou perspektivou“ uveřejněné ve sborníku, který byl vydán při příležitosti konference: Od životopisu k biografii: Dějiny, prameny a problémy historické biografie a autobiografie (Horn 1997). Obě dvě studie nebyly ještě přeloženy do českého jazyka.

V úvodní části své práce jsem se zabývala deníky, které představují zcela ojedinělý pramen k poznání dějin mentalit a dějin každodennosti a zmínila jsem část odborných prací týkající se pramenů osobní povahy.

První mnou přeložený text pojednává krátce o bibliografii týkající se deníků, dále se P.Boerner věnuje historii vedení deníků, zmiňuje řadu historiků, kteří se pokoušeli systematizovat dochované deníky. P. Boerner ve své práci nenásilnou formou stručně naznačil vývoj deníkových zápisů od dob antiky až po rozšíření intimních deníků v napoleonské době.

Christa Hämmerle se zaměřila především na různé formy a funkce dívčích a ženských deníků, ve své práci zmiňuje konkrétní příklady žen, které si vedly nejrozličnější typy deníků, tj. válečné, intimní. Výsledky své práce opřela o vlastní výzkum pramenů osobní povahy pocházejících z 19. a 20. století.

Prvotním úkolem bakalářské práce byl překlad originálního německého textu do českého jazyka. Dalším úkolem byla analýza textu a komentář k problematickým jevům. V teoretické části jsem zpracovala teoretická východiska analýzy textu a vymezila textově interní a textově externí faktory na základě teorie překladu německé autorky Christiny Nordové. Ve vlastní analýze textu jsem se zabývala textově interní i textově externími faktory, přičemž jsem se soustředila především na textově interní faktory lexiku, syntax a gramatiku.

Co se týče formální stránky přeloženého textu, dodržela jsem pouze členění originálu a změnila jsem formát, typ písma i číslování, tak aby text odpovídal potřebám bakalářské práce.

1. Deník jako typ textu

V rámci textové linguistiky existuje několik prací, které se zabývají typologií a klasifikací různých typů textů. Jedním z autorů je i E. U. Grosse, který ve své typologii rozeznává osm druhů textu,¹ přičemž jednu skupinu nazvanou sebeztvárnující texty² tvoří deníky, biografie a autobiografie. Autor výše zmíněné klasifikace vyšel z hlavní funkce daného textu, která je chápána jako instrukce vysílatele určené pro příjemce textu.³ Gross vytvořil výše zmíněnou typologii pro písemné německé a francouzské texty.

Kromě Grossovi typologie existuje ještě celá řada nejrozličnějšího třídění podle typu textu či typu řeči, např. R. Eigenwald rozlišuje pět typů textu, tj. novinové, ekonomické, politické, právnické a vědecké texty,⁴ H. Henne a H. Rehbock vytvořili celkem deset komunikativně-pragmatických kategorií pro rozdělení řeči.⁵ Ch. Nordová rozlišuje dvě kategorie: druhy textu, které tvoří nejnižší abstraktní rovinu, a typy, třídy textu, které představují vyšší abstraktní rovinu a třídí se podle dominantní funkce na aktivní, informující a vysvětlující texty. Deníky jsou podle Ch. Nordové informativním typem textu.⁶ a řadí je vyšší třídy textů.

Pro typologii textu je rozhodující, zda se jedná o gramaticky ovlivněný signál-vyjádření,⁷ či o primárně sématické téma-vyjádření (sekvenční a obsahové modely),⁸ popřípadě o pragmatické solidní modely (situační a funkční modely).⁹

2.1. Funkce deníku

Na základě Grossovi teorie je hlavní funkcí deníku je sebeztvárnění sebe sama.¹⁰ Deník primárně vypovídá o osobě pisatele či pisatelky, přináší informace o jejím soukromí, každodenním životě a sekundárně, skrze tuto osobu, je odrazem doby, ve které byl sepsán. Podle Grosse je také informativního charakteru. Pro svou specifickou hodnotu je tento typ textu využíván především historiky dějin mentalit a dějin každodennosti – oblastí historického zkoumání, které se rozvíjí převážně od druhé poloviny dvacátého století.¹¹

¹ E. U. GROSSE, *Texttypen. Linguistik gegenwärtiger Kommunikationsakte*, Stuttgart 1974.

² W. HEINEMANN, D. VIEHWEGER, *Textlinguistik. Eine Einführung*, Tübingen 1991, s. 139.

³ M. HEINEMANN, W. HEINEMANN, *Grundlagen der Textlinguistik. Interaktion. Text. Diskurz*, Tübingen 2002, s. 157.

⁴ R. EIGENWALD, *Textanalytik*, München 1974.

⁵ H. HENNE, H. REHBOCK, *Einführung in die Gesprächsanalyse*, Berlin 1982.

⁶ CH. NORD, *Textanalyse und Übersetzen*, Heidelberg 1995, s. 9.

⁷ W. FRANKE, *Linguistische Texttypologie*. In: K. BRINKER (ed.): *Aspekte der Textlinguistik*. Hildesheim/Zürich/New York 1991, s. 164.

⁸ W. HEINEMANN, D. VIEHWEGER, *Textlinguistik. Eine Einführung*, Tübingen 1991, s. 157.

⁹ Tamtéž, s. 157.

¹⁰ M. HEINEMANN, W. HEINEMANN, *Grundlagen der Textlinguistik*, s. 157.

¹¹ R. VAN DÜLMEN, *Die Entdeckung des Individuums 1500-1800*, Frankfurt am Main, 1997. Dále K. ARNOLD, S. SCHMOLINSKY, U. M. ZAHND, *Das dargestellte Ich. Studien zu Selbstzeugnissen des späteren*

2.2. Stavba textu deníku

Deník se podobně jako jiné druhy textů vyznačuje určitými formálními znaky, které ve svém úhrnu odkazují na daný druh textu.¹²

Formální a obsahová stránka deníku je ovlivněna pisatelovým psychickým stavem, stářím, prostředím, ve kterém žije, věkem, vzděláním, rodem, povoláním.¹³ Deníkové zápisky obsahují téměř vždy datum popř. hodinou, kdy si vysílatel psal deník. Deníky jsou psány monologicky, v různých formách (např. ich-forma, er-forma). Deníky jsou psaným pramenem a ve většině případu vznikly spontánně z nejrůznějších příčin, např. v těžkých životních situacích, při významných událostech.

2.3. Druhy deníků

Existuje několik druhů deníků. Za osobní deník lze považovat každý text, který si původce píše předně pro svou osobu a je tvořen jednotlivými fragmenty, které jsou určitým způsobem datovány. Osobní deník je subjektivní a touto charakteristikou se odlišuje od jiných osobních písemností.¹⁴ Zvláštním typem deníků byly deníky cestovní, ve kterých se každý cestovatel chtěl podělit o své zážitky z cest a chtěl zprostředkovat své zkušenosti. Kdo se vydal na cestu měl si podle tehdejšího úzu vést deník. Cestovní deníky se stávaly základem pro tištěné cestopisy, které byly buď jejich převyprávěním nebo zachovávaly podobu deníku.¹⁵ Kromě

Mittelalters und des frühen Neuzeit, Bochum 1999. K.VON GREYERZ, H. MEDICK, P.VEIGT (Hg.), *Von der dargestellten Person zum erinnerten Ich. Europäische Selbstzeugnisse als historische Quellen (1500-1850)*, Köln 2001, G.R. HOCKE, *Europäische Tagebücher aus vier Jahrhunderten. Motive und Anthologie*, Wiesbaden-München, 1978.

W. SCHULZE, *Ego-Dokumente. Annäherung an den Menschen in der Geschichte*, Berlin 1996. H.R. VELTEN, *Das selbstgeschriebene Leben. Eine Studie zu deutscher Autobiographie des 16. Jahrhunderts*, Wolfenbütteler Forschung 21, 1982, S. 1-31. R. R.WUTHENOW, *Europäische Tagebücher. Eigenart-Formen-Entwicklung*, Darmstadt 1990.

¹² M. HEINEMANN, W. HEINEMANN, *Grundlagen der Textlinguistik. Interaktion*, s. 138.

¹³ ¹³ M. HEINEMANN, W. HEINEMANN, *Grundlagen der Textlinguistik. Interaktion*, s. 148.

¹⁴ Divčími a ženskými deníky se zabývá především M.LENDEROVÁ, *Divčí a ženské deníky 19. století*, in: M. LENDEROVÁ a kol. (edd.), *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 1999. TÁŽ, *Ženské deníky jako pramen k poznání mentality elit*, *Studie k sociálním dějinám* 3 (10), 1999, s. 39-54. TÁŽ, *Bůh a víra na stránkách dívčích a ženských deníků 19. století*, in: Z.HOJDA – R.PRAHL (edd.), *Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století*, Praha 2003, s. 72-83. R. SLABÁKOVÁ, *Osobní deník – zdroj nebo tvůrce paměti?*, in: M.LENDEROVÁ – J. KUBEŠ (edd.), *Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (pro)literární vyjádření?* *Scientific Papers of the University of Pardubice, Series C, Faculty of Humanities, Supplementum* 9, Pardubice 2004, s. 41-48.

¹⁵ Cestovními deníky se zabývali W. GRIEP – H.W. JÄGER (edd.), *Reisen im 18. Jahrhundert. Neue Untersuchungen*. Heidelberg, 1986. B.I. KRASNOBAEV- G. ROBEL – H. ZEMAN (edd.), *Reisen und Reisebeschreibungen im 18. und 19. Jahrhundert als Quellen der Kulturbeziehungs-forschung*, Essen 1987. M. LENDEROVÁ, *Paříž, rok 1808. Deník Eleonory ze Schwarzenbergu*, *Minulosti Západočeského kraje* 33, 1998, s. 161-197. J.VYBÍRAL–M. SEKYRKOVÁ, *Britská cesta Jana Adolfa ze Schwarzenbergu 1825*, *Umění* 66, 1998, s. 129-145. M. SEKYRKOVÁ-T. SEKYRKA, *Bratři Štenberkové na cestách*, in: *Cesty a cestování v životě společnosti*, Ústí nad Labem, 1997.

výše zmíněného druhu deníku existují deníky z měšťanského a venkovského prostředí (těch se ovšem do dnešních dnů dochovalo velmi málo).¹⁶ K dalším druhům deníků patří rodinné kroniky, pietistická autobiografie a klášterní kroniky.¹⁷

3. Teorie překladu

3.1. Překlad – pojem a definice

Na pojem „překlad“ lze nahlížet ze tří různých úhlů – překlad jako činnost, překlad jako výsledek a překlad jako prostředek komunikace.¹⁸

3.1. Lingvistický pohled na problematiku překládání

Nově vznikající jazykovědná disciplína tzv. lingvistika překladu sleduje obdobný cíl jako poměrně již stabilizovaná kritika překladu. Zatímco kritika překladu vychází od jednotlivého díla, lingvistika překladu vychází od jednotlivých problémů, které se pak snaží propojovat a zobecňovat. Úkolem lingvistiky překladu je stanovit, analyzovat a popsat systémové základy překladatelské praxe, přičemž překladatel může využít výsledků, které již přinesla kontrastivní lingvistika. Kontrastivní analýza a činnost překladatele mají společné to, že se obě zabývají řešením problematiky mezijazykových vztahů. Rozdíl mezi nimi spočívá naopak v přístupu k dané problematice. Zatímco kontrastivní lingvistika postupuje od obecného ke zvláštnímu, postupuje překladatel od lexikální jednotky výchozího textu k ekvivalentu textu výsledného.¹⁹

4. Stylistika překladu odborného textu

4. 1. Druhy překladu z funkčního hlediska

Existují různé typy třídění překladu. Jeden z nejdůležitějších se pojí s funkčním stylistickým charakterem, event. žánrovým charakterem originálu. Dva základní druhy se samostatnou teorií představují překlad umělecký a překlad odborný (vědecký).²⁰

¹⁶ Deníky venkovského obyvatelstva (převážně sedláků) v oblasti Rakouska, Švýcarska, Německa a ve Skandinávii se zabýval J. PETERS, *Mit Pflug und Gänselkiel. Selbstbezeugnisse schreibender Bauern. Eine Antalogie*, Köln 2003.

¹⁷ L. HEILIGENSETZER, *Getreue Kirchendiener – gefährdete Pfarrherren. Deutschschweizer Prädikanten des 17. Jahrhunderts in ihren Lebensbeschreibungen*, Wien 2006. B. VON KRUSENSTJERN, *Selbstzeugnisse der Zeit des Dreißigjährigen Krieges. Beschreibendes Verzeichnis*, Berlin 1997. E. KORMANN, *Ich, Welt und Gott. Autobiographik im 17. Jahrhundert*, Köln 2004. B. B. DER WIEDEN, *Leben im 16. Jahrhundert. Lebenslauf und Lieder des Hauptmanns Georg Niede*, Berlin 1996. H. TERSCH, *Österreichische Selbstzeugnisse des Spätmittelalters und der Frühen Neuzeit 1400-1500*, Wien-Weimar 1998.

¹⁸ Z. KUFNEROVÁ a kol., *Překládání a čeština*, Praha 2003, s. 11.

¹⁹ Tamtéž, s. 11.

²⁰ Z. KUFNEROVÁ a kol., *Překládání a čeština*, s. 25.

4.1.1. Umělecký překlad

Umělecký překlad je styl textů, v nichž je dominantní estetická funkce. Tím jsou stavěny do opozice k funkčním stylům s dominancí informativní funkce. Estetický charakter uměleckého překladu spočívá v tom, že čtenář vnímá nejen jazykově zprostředkované informační hodnoty tvořící tématickou strukturu uměleckého textu, ale i vlastní jazykové zprostředkování, které na sebe strhuje čtenářovu pozornost. V tomto stylu překladu nepoukazují slova a jejich skladba, jejich význam, vnější a vnitřní forma lhostejně na skutečnost, ale nabývají vlastní váhy a hodnoty.²¹

4.1.2. Odborný překlad

Odborný překlad má nejvíce vyhraněnou informačně-věcnou funkci. Slouží k přesnému, systematizovanému, jasnému a relativně úplnému zprostředkování informací, analýz a teoretických úvah z oblasti vědy, techniky a odborné praxe. Vyžaduje od překladatele odbornou přípravu a obvykle se vrací k adresátům, kteří disponují dostatečnými odbornými poznatky. Volba informací a forma, kterou jsou podány, by přitom měla vést u adresáta k vytvoření jednoznačné a úplné představy o předmětu sdělení.

Cílem odborného textu je, aby čtenář poznatky z textu přejal, zaujal k nim stanovisko, zařadil je do svého obsahu vědomí a dále je mohl tvůrčím způsobem rozvíjet a aplikovat.

Do skupiny odborných textů patří překlad odborné literatury všeho druhu, překlad patentů a návodů, oficiálních dokumentů, novinových zpráv a komentářů, reportáží, obchodní korespondence atd. U takových je nejdůležitější aktuálnost, informační pohotovost a co největší obsahová přesnost. Odborný (vědecký) text a technický překlad bývá někdy, co do náročnosti, stavěn níže než překlad umělecké literatury. Moderní všeobecná teorie překladu však odborný text nepodceňuje a respektuje jak jeho specifickou problematiku, tak jeho teorii, kterou považuje za jeden z rovnocenných zdrojů. Kvalitní odborný nebo vědecký text má totiž i svou estetickou stránku, i když trochu odlišnou než text umělecký. Patří sem například vyvážené používání termínů, způsob argumentace, smysl pro humor.²²

Mezi základní znaky odborného překladu lze zařadit užívání termínů, uplatňování výrazových formulí (frazologie), tendence k zobecňování a k abstraktnímu vyjadřování, zkracování a zprostředkování textu grafickými symboly, přehlednost v uspořádání tématických složek propracovaným členěním.²³

²¹ Tamtéž, s. 26.

²² Z. KUFNEROVÁ a kol., *Překládání a čeština*, s. 25.

²³ Tamtéž, s. 25.

4.1.2.1. Termín jako překladatelský problém

Termíny jsou hlavním problémem odborného překladu nejen kvůli jejich nepřetržitému přílivu, ale také proto, že jejich obsah někdy bývá v různých jazycích odlišný. Je ale důležité uvědomit si centrální postavení termínu jako přesně vymezené na kontextu nezávislé jednotky.

Většina odborných textů se realizuje ve spisovném jazyce, proto se pokládá spisovnost za základní vlastnost termínu. K dalším požadavkům patří ustálenost, přesnost, jednoznačnost a nosnost (schopnost být východiskem při tvoření dalších termínů).²⁴

Vzhledem k rychlému rozvoji technických oborů, který provází potřeba cizojazyčné dokumentace, je nutné, aby i překladatel reagoval aktivně. Zde může překladateli pomoci znalost dalších cizích jazyků, kde již zachycení terminologie postoupilo dále.

Terminologie není v odborném textu však jediný problém. Ten má i skladebné zvláštnosti, k jejichž překonání je třeba znát nejen termíny, ale i systém větných i nevětných konstrukcí, správné používání slovních spojení (textová frazeologie) apod.²⁵

4.1.2.2. Frazeologie

Frazeologie je disciplína zabývající se studiem a popisem frazémů, což jsou ustálená a reprodukováná slovní spojení, jejichž význam nelze z výnamu jejich komponentů odvodit. Jsou to jedinečné ustálené kombinace minimálně dvou prvků, z nichž žádný nefunguje stejným způsobem v žádné jiné kombinaci. Frazeologizmy nelze překládat podle komponentů, ale globálně, frazeologický celek substituovat celkem jiným (situační ekvivalent).

Frazeologie je typ pojmenování, který užívá jednotky větší než slovo. Tomu odpovídá účel použití – neslouží pouze jako neutrální pojmenování určité skutečnosti nebo situace, ale jsou výrazně zaměřeny na subjektivní hodnocení.

Použití frazeologizmů jazyk zpestřuje a jejich transformace není vždy jednoznačná a jednoduchá. Proto musí překladatel buď vybírat, je-li z čeho, nebo použít popisu.²⁶

²⁴ J. BACHMANNOVÁ a kol., *Encyklopedický slovník češtiny*, Praha 2002, s. 488.

²⁵ Z. KUFNEROVÁ a kol., *Překládání a čeština*, s. 53.

²⁶ Z. KUFNEROVÁ a kol., *Překládání a čeština*, s. 85.

6. Textově externí a textově interní faktory

5. 1. Textově externí faktory

5.1.1. Vymezení pojmu

Textově externí faktory jsou textové faktory, které vznikají v konkrétní situaci, ve které text plní funkci komunikačního prostředku. Mezi textově externí faktory patří podle Christiane Nordové: pragmatika vysílatele, záměr vysílatele, pragmatika příjemce, médium, pragmatika místa, pragmatika času, podnět ke komunikaci a funkce textu.

Textově externí faktory získáme odpovědí na otázky: kdo je vysílatelem textu (pragmatika vysílatele), za jakým účelem text vznikl (záměr vysílatele), komu je text určen (pragmatika příjemce), přes jaké médium, kam (místo), kdy (čas) a proč (podnět ke komunikaci) je text distribuován. zodpovězením těchto otázek zjistíme i jaká funkce je funkce textu.

Informace o textově externích faktorech lze zjistit z „okolí“ a titulu textu a jeho kontextu, jako je jméno autora, bibliografické údaje (např. místo a rok vydání nebo náklad) a označení druhu textu (např. román nebo protokol). Nemůžeme-li tyto informace zjistit z okolí textu (např. u starších textů), můžeme postupovat i opačně. To znamená odvodit textově externí faktory pomocí analýzy textově interních faktorů.

Z textově externích faktorů lze odvodit základní funkce komunikace. K základním funkcím patří: zprostředkování informace o věcech (funkce referenční nebo představovací), zprostředkování informací o autorovi (funkce emotivní nebo výrazová), výzva příjemci (konotační nebo apelativní funkce) a vytvoření kontaktu (fatická funkce). Faktory týkající se základních funkcí tvoří „svět“ určitého textu.²⁷

5.1.2. Pragmatika vysílatele

Jako vysílatele textu lze označit osobu, instituci, která chce pomocí daného textu zprostředkovat určitou informaci, nebo chce pomocí tohoto textu něčeho dosáhnout. Autor textu je pak producentem textu. Je možné, že text má více autorů, to je případ dialogu, diskuze s více účastníky, změna rolí mezi vysílatelem a příjemcem.

Je nutné vzít v potaz vztah vysílatele a příjemce a prostředí, ze kterého vysílatel textu pochází. Christiane Nordová rozlišuje status osobnosti vysílatele, který je součástí určitého kulturního, jazykového a komunikačního společenství, a roli vysílatele, která souvisí se

²⁷ CH. NORD, *Textanalyse und Übersetzen*, s. 12.

záměrem vysílatele. Pro textovou analýzu jsou důležité všechny údaje o vysílateli, které poskytují informace o záměru vysílatele, o okruhu příjemců, které se snaží vysílatel oslovit a o času, místě a podnětu k produkci textu.

Informace o vysílateli můžeme zjistit ze samotného textu nebo z okolí textu ve formě odkazů.²⁸

5.1.3. Záměr vysílatele

Záměr vysílatele zjistíme odpovědí na otázku: čeho chce vysílatel dosáhnout? Informace o záměru vysílatele lze zjistit prostřednictvím příjemce, média, funkcí textu a rovněž interními textovými zvláštnostmi.

Lze rozlišit představovací záměr (vysílatel nás chce informovat), výrazový záměr (vysílatel chce příjemce informovat o sobě nebo o svém postoji), apelační záměr (vysílatel chce přimět příjemce k vyjádření určitého názoru nebo k určitému jednání), fatický záměr (vysílatel se snaží navázat kontakt s příjemcem). Příjemce přijímá text jako výsledek záměru autora.²⁹

5.1.4. Záměr příjemce

Role příjemce cílového textu je velice důležitá. Příjemce/adresát/recipient se liší od příjemce výchozího textu svou příslušností k jiné kulturní a jazykové oblasti. Překlad daného textu nemůže překladatel orientovat na „stejného“ příjemce jako originál.

Můžeme rozlišit různé skupiny příjemců podle jejich vzdělání, prostředí, kde žijí nebo podle vztahu k danému textu Wittich rozlišuje různé druhy populárněvědeckých textů pro zcela odlišné skupiny příjemců: děti, mládež, dospělí a poté ještě dalších deset tříd podle úrovně dosaženého vzdělání.³⁰ Při překladu se musí zhodnotit, jestli je vlastním příjemcem textu zamýšlený příjemce nebo příležitostný příjemce.

Informace o pragmatice příjemce lze získat z údajů o vysílateli a jeho záměru a ze situačních faktorů médium, místo, čas a podnět a také z textově externích faktorů a okolí textu.³¹

²⁸ CH. NORD, *Textanalyse und Übersetzen*, s. 10.

²⁹ Tamtéž, s. 11.

³⁰ U. WITTICH, *"Texttypologie unter funktionalstilistischer Sicht"*, In: *Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung* 32, 1979, s. 764-769.

³¹ CH. NORD, *Textanalyse und Übersetzen*, s. 10.

5.1.5. Médium

Pod pojmem médium se rozumí přepravní prostředek, pomocí kterého se text dostane k příjemci (např. pomocí zvukových vln, potištěného papíru). Existuje rozdíl mezi ústní a písemnou komunikací. Písemné texty mohou být také čteny a obráceně. Při ústní komunikaci slouží jako média především technické pomůcky (např. telefon, mikrofón), zatímco písemné texty jsou tištěny v novinách, časopisech, knihách, atd. Informace o médiu lze získat prostým pozorováním, pokud je k dispozici originál textu. Výběr média závisí často na konvencích dané kultury, dále na pragmatice místa a času.³²

5.1.6. Pragmatika místa a času

Pragmatika místa závisí na místě vzniku textu, zatímco pragmatika času se nevztahuje jen na čas vzniku nebo přijetí výchozího textu, ale i na čas překladu a přijetí cílového textu.³³

5.1.7. Podnět komunikace

Podnět komunikace má stejný vztah k určitému místu vzniku textu a k médiím. U některých druhů textů je podnět jasný, např. u inzerátů, aktuálních zpráv a komentářů, kritik, atd., u jiných druhů textů je podnět méně zřejmý. Musí se rozlišovat mezi podnětem, z kterého text vzniká, a podnětem, pro který text vzniká. V prvním případě se podnět týká autora textu a jeho motivace, v druhém případě příjemce textu a jeho motivace pro přijetí textu. Informace o podnětu lze získat z okolí textu, nebo přímo z textu.³⁴

³² Tamtéž, s. 11.

³³ Tamtéž, s. 11.

³⁴ Tamtéž, s. 12.

5.1.8. Funkce textu

Jednou z funkcí textu je komunikativní funkce, tzn. kombinace z komunikativních funkcí textu v konkrétní situaci. Funkce textu se vztahuje na situační komponenty, zatímco druh textu se vztahuje na strukturální složky textu. Zvláštní funkci mají literární texty, které představují fiktivní svět.

Údaje o funkci textu získáme z označení druhu textu. S určitým druhem textu je většinou spojena charakteristická funkce textu.³⁵

5.2. Textově interní faktory

5.2.1. Vymezení pojmu

Textově interní faktory se vztahují na samostatný komunikační instrument - text. K textově interním faktorům patří tematika textu, obsah textu, presupozice, stavba a členění textu, neverbální složky textu, lexika, syntax a suprasegmentální vlastnosti textu.

Ch. Nordová zároveň označila lexiku, syntax a suprasegmentální vlastnosti jako „mluvnicko- stylistické vlastnosti“. Textově interní faktory získáme odpovědi na otázky: o čem daný text pojednává (tematika), a o čem ne (presupozice), v jakém pořadí se nacházejí neverbální složky textu, jaká byla použita slova (lexika), typy vět (syntax) a tón (suprasegmentální složky).

Sématické informace v textu se týkají kategorií obsah, tematika a presupozice. Stylistická stránka textu se týká kategorií stavba, neverbální složky, lexika, syntax a suprasegmentální vlastnosti textu.³⁶

5.2.2. Tematika textu

Obsahuje-li text více témat, jedná se o kombinaci textů. Podle Ch. Nordové poskytuje umístění tematiky do určitého kulturního kontextu důležité údaje o možné prepozici a její relevanci pro překlad. Tematika textu odkáže překladatele na odbornou oblast, odkud text pochází. Analýzou tematiky lze také zjistit funkci titulu textu a informace o textově externích

³⁵ CH. NORD, *Textanalyse und Übersetzen*, s. 12.

³⁶ Tamtéž, s. 12.

faktorech (např. o vysílatel, čas, funkce textu), v případě že o nich nelze nic zjistit při analýze textově externích faktorů. Titul nebo části titulu mohou objasnit tématický program textu. Shrnutí textu nebo analýza dalších textově interních faktorů mohou sloužit při analýze **textu** k popisu tématiky.³⁷

5.2.3. Obsah textu

Analýza obsahu se většinou provádí na základě lexiky. Kohézní znaky textu mohou sloužit k analýze obsahu textu, např. pro foriku textu (anaforika/kataforika), substituci, rekurenci, parafrázi nebo zájmennou substituci.

Výsledky analýzy obsahu textu ovlivňují očekávání vztahující se na textové interní faktory, na presupozici, stavbu textu a na jazykově stylistické znaky, které se týkají lexiky a syntaxe.³⁸

5.2.4. Presupozice

Ch. Nordová označuje presupozici pragmatickou presupozici. Presupozice jsou údaje, o kterých autor textu předpokládá, že je příjemce zná. Presupozice se mohou vztahovat na různé situace, biografii autora, na realie, na motivy, na topoi, na ideologie, náboženství, filozofie atd. Informace o presupozici nelze z textu snadno zjistit, neboť se vztahují na neřečené a neverbalizované údaje.³⁹

5.2.5. Stavba a členění textu

Překládaný text můžeme rozdělit na obsahovou makrostrukturu (tématická stavba, sled tématických částí nebo informačních jednotek), která se dále člení na jednotlivé mikrostruktury (formální dělení na věty a na části vět a na členění na téma a réma). K makrostruktuře patří také následující pojmy: kapitola, odstavec, složené a jednoduché věty a zvláštní význam má začátek a konec textu. Názorným příkladem členění textu může být „dopis,“ který obsahuje obvyklé části textu jako datum, adresa, oslovení, jádro textu a závěrečnou část.

³⁷ CH. NORD, *Textanalyse und Übersetzen*, s. 13.

³⁸ Tamtéž, s. 13

³⁹ Tamtéž, s. 14.

K ohraničení jednotlivých částí textu slouží kontinuita či diskontinuita tempa. Při analýze je důležité soustředit se na počátek a na konec textu, protože tyto části textu jsou důležité pro porozumění a pro interpretaci.

Z neverbální ohraničení daného textu, např. odstavce, kapitoly, můžeme zjistit makrostrukturu textu. Při ústní komunikaci můžeme makrostrukturu odvodit ze suprasegmentálních vlastností textu, tedy z intonace, pauzy apod. Mikrostrukturu lze odvodit ze stavby vět, z lexiky nebo ze suprasegmentálních vlastností (např. interpunkce).⁴⁰

5.2.6. Suprasegmentální vlastnosti textu

Suprasegmentální vlastnosti textu určují charakteristický „zvuk“ textu. Podle Ch. Nordové se jedná o vlastnosti, které přesahují segmentální jednotky lexiky a syntaxe. V písemné komunikaci jsou suprasegmentální vlastnosti snadno rozeznatelné: zvýrazněním kurzívou, uvozovkami, vsuvkami, pomlčkami. Tón textu je znázorněn prostředky lexiky, slovosledu, zvukomalbou, kurzívou, či proložením písma, uvozovkami, odtržením a interpunkcí. V ústní komunikaci představují suprasegmentální vlastnosti slovní či větný akcent, přičemž určité druhy textů jsou charakteristické danou intonací (např. sportovní reportáže).

Analýza suprasegmentálních vlastností poskytuje údaje o obsahu, tématice, presupozici a syntaxi a rovněž o textově externích faktorech, tedy o vysílateli, záměru vysílatele, místě, podnětu a funkci textu.⁴¹

6. Lexika

Autor textu je ovlivněn textově interními a textově externími faktory. K textově interních faktorů patří obsah a tematika a z textově externích faktorů uvádí Ch. Nordová pragmatiku vysílatele. Lexika poskytuje příjemci informace nejen o autorovi textu, ale také o dalších textově interních faktorech: sématických a stylistických vlastnostech lexiky, odkazují na obsah, tematiku, konotaci a presupozici, gramaticky formální vlastnosti lexiky odkazují na syntaktické struktury a suprasegmentální vlastnosti textu.

Lexika je ovlivněna záměrem vysílatele, funkcí textu a v neposlední řadě také médiem, přičemž je pro výběr určitých lexikálních prvků rozhodující, zda se jedná o odborný či umělecký, atd. styl. Pragmatika času je také důležitá, protože se slovní zásoba stále mění.⁴²

⁴⁰ CH. NORD, *Textanalyse und Übersetzen*, s. 14.

⁴¹ Tamtéž, s. 16.

⁴² Tamtéž, s. 16.

6.1. Lexika jako pojem

Slovní zásoba (lexika) označuje souhrn slov a ustálených slovních spojení, které se užívají v jednom jazyce, v jazykovém útvaru nebo jednotlivcem. Lexiku rozlišujeme aktivní – okruh slov, která jednotlivec sám ve svých projevech používá, ta jen málokdy přesahuje sto tisíc slov. Dále existuje ještě pasivní – okruh slov, kterým jednotlivec rozumí.

Slovní zásobu lze také rozlišit podle oblasti užití: stylová, nářeční, spisovná, nespisovná, odborná apod.

6.2. Slovní zásoba odborných textů

6.2.1. Odborné termíny

Nejcharakterističtější rysy odborného vyjadřování se tradičně nacházejí v oblasti slovní zásoby. Zde se pro jejich potřebu vytvořila specifická vrstva lexikálních jednotek – termínů.

6.2.2. Přejatá slova

Užívání terminologie není jediným rysem lexiky textů odborné komunikační sféry. Je jím i zvýšený podíl přejatých, a to převážně z anglického jazyka, tzv. anglicizmy.

6.2.3. Nominalizace

Dalším důležitým rysem je tendence k nominalizaci, tj. k vyššímu podílu substantiv a nominálních frází. Místo konkrétnějšího slovesa se objevují spojení slovesa neplnovýznamového nebo s obecnějším významem a substantiva. Naopak repertoár slovesných tvarů je chudší a variabilita sloves menší.

6.2.4. Stereotypnost

Slovní zásoba odborných textů vykazuje jistou stereotypnost. Menší rozmanitost souvisí s menší pozorností při sdělování na vybraný okruh jevů a s tím, že u pojmenování je omezena synonymie.

6.2.5. Konkrétní údaje

Pojmovost a konkrétnost je posilována užíváním konkrétních údajů (vlastní jména, data, značky fyzikální či chemické, matematické symboly atd.).

7. Syntax

7.1. Syntax jako pojem

Syntax – větná stavba poskytuje informace o obsahu, tématice, stavbě textu, presupozici a suprasegmentálních vlastnostech (např. tempo, akcent). Syntax charakterizuje textově externí faktory, záměr vysílatele, médium a funkce textu.

Analýza délky vět, typu vět a větných struktur, poměru mezi hlavními a vedlejšími větami (parataxe, hypotaxe) a spojení vět spojkami, příslovci času, substitucí nám poskytne potřebné údaje o syntaxi.

Syntaktické znaky textu závisí na textově interních faktorech, na obsahu a stavbě, lexice a suprasegmentálních znacích. Učité syntaktické prostředky jsou determinovány textově externími faktory, záměrem vysílatele a pragmatikou příjemce, faktorem média a funkcí textu.

Syntax představuje nauku o mluvnické stavbě vět. Syntaktická analýza se týká zbývajících oblastí věty, jestliže odhlédneme od aspektu sématického (od vztahů jazykových znaků k tomu, co označují). Syntax se zabývá pouze vztahy mezi znaky. Při syntaktické analýze je za základ rozboru považována věta. Lze zjišťovat členitost vět, vztahy mezi nimi a jejich spojení, typy vět (oznamovací, , tázací...), druhy větných konstrukcí.⁴³

7.2. Syntax odborného textu

Volba výrazových prostředků v rámci spisovného jazyka plně odpovídá obecným cílům odborného sdělování, což je patrné i ve větné stavbě.

V následující části jsou uvedeny nejdůležitější prvky syntaxe.

7.2.1. Parataxe a hypotaxe

Charakteristickým prvkem odborného textu je složitá větná skladba. Stavba vět je odrazem složitosti hierarchie myšlenek a vztahů, které text vyjadřuje. Častěji se proto objevují delší a složitá souvětí, ale i sématicky náročné vztahy jsou vyjadřovány explicitně a použití spojovacích prostředků je rozsáhlé.

7.2.1.1. Parataxe

Parataxe je způsob spojení vět do souvětí, při kterém nedochází k vložení jedné věty do druhé. Nedochází tedy k suspendaci její výpovědní platnosti a komunikační funkce a s tím

⁴³ CH. NORD, *Textanalyse und Übersetzen*, s. 15.

souvisí i nemožnost její nominalizace. Sématické vztahy mezi větami v parataktickém spojení se vyjadřují souřadícími spojkami, tzv. konjunktory (und, aber, oder, sondern, denn atd.).

7.2.1.2. Hypotaxe

Hypotaxe vyjadřuje syntaktickou podřadnost, což znamená, že je jedna věta začleněna do druhé věty jako její větný člen. V důsledku toho je věta degradována, což souvisí s možností nominalizace. Věty jsou připojeny podřadícím spojovacím prostředníkem, tzv. subjunktorem (*als, bis, damit, dass, kaum, nachdem* atd.).

7.2. 2. Větný rámec a jeho porušení

Větný rámec je jeden z typických znaků německé věty. V praxi to znamená, že dvě části určitého větného členu (většinou přísudku) uzavírají téměř všechny ostatní větné členy. Při vybočení určité větné členy z této pozice vystupují.

7.2.3. Nominalizace

Nominalizace je transformace různých vedlejších vět (podmětná, předmětná, přívlastková, příslovečná apod.) ve skupinu slov, jejímž základem je substantivum nebo adjektivum. Tato přeměna může probíhat různými metodami – skládáním, odvozováním, konverzí atd.

7.2.4. Infinitivní a participiální konstrukce

Celkové vyjadřovací tendence odborného stylu směřují k ekonomičnosti vyjádření, zbavení textu nejen redundatních informací, ale zejména balastu slov. K tomu slouží prostředky syntaktické kondenzace vedoucí v psaném textu ke kumulaci informace do jednoduché věty pomocí infinitivních a participiálních konstrukcí.

7.2.5. Pasivní konstrukce

Pasivní konstrukce jsou dalším důležitým rysem odborných textů. Představují prostředek, jak lze vyzdvihnout děj, zatímco jeho nositel, konatel ustupuje do pozadí. Tím se stává informace obecnější.

7.2.6. Členění textu

Hierarchizaci textu napomáhá také rozvržení textu do oddílů, kapitol a subkapitol. Vzhledem k převážně písemnému charakteru odborných překladů, při jejímž studiu má čtenář

možnost regulovat rychlost vnímání a uvádět sdělení do souvislosti, nemusí být délka vět nebo souvětí na závadu. Orientaci dále napomáhá i užití interpunkčních znamének : , - a systém závorek.

8. Gramatika

8.1. Gramatika jako pojem

Gramatická analýza je opět dalším úkolem pohledu na text. V nejširším pojetí dnešní gramatika zahrnuje hláskosloví (fonetika, fonologi), tvarosloví (morfologie) včetně slovtvorby a skladbu (syntax). Zabývá se jazykovými prostředky spojující slova ve věty bez přiblížení k jejich věcnému obsahu.

8.2. Gramatické kategorie

Základní gramatické kategorie jsou v každém jazyce jiné. V němčině to jsou u sloves osoba, číslo, čas, způsob a rod, u podstatných jmen pak rod, číslo a pád.(člen)

8.3. Gramatické operace

Jazykové operace je možné rozdělit podle různých rovin. Následující kapitola je věnována těm, které se projevují ve strukturálních procesech a v širším slova smyslu také naplňují gramatické funkce, tedy operacím gramatickým.

8.3.1. Predikace

Predikace neboli přisuzování je druh syntaktického vztahu mezi subjektem a predikátem, kterým se subjektu přisuzuje určitá činnost, stav nebo vlastnost jako původci, cíli akce, nositeli stavu nebo vlastnosti apod. Vzniká tak věta dvojčlenná, přičemž se predikace formálně vyjadřuje mluvnickou shodou v osobě a čísle.

8.3.2. Nominalizace a verbalizace

V německém jazyce mohou být situace a události vyjádřeny buď pomocí nominálního, jmenného nebo verbálního slovesného stylu. V hovorové řeči se převážně používá styl slovesný, zatímco v odborných textech, oficiálních dokumentech, tisku a publicistice převažuje jazyk nominalizovaný.

8.3.2. 1. Verbalizace

Verbalizace je proces opačný k procesu nominalizace. Jmenné vyjádření se autor snaží přeformulovat na konstrukci slovesnou, popř. vedlejší větu.

8.3.3. Determinace

Determinace neboli určování vyjadřuje významový vztah mezi řídícím a závislým větným členem. Výsledkem je vždy determinantní syntagma (větná dvojice). Vztah determinace se formálně vyjadřuje shodou-kongruencí.

8.3.4. Negace

Negace popírá obsah věty. Z gramatického hlediska rozeznáváme zápor větný - popírá celou větu a zápor členský – popírá pouze část věty.

Němčina rozeznává tři druhy negace:

- a) užitím záporných lexémů⁴⁴ (např. **zweifeln**, **ohne** Begleitung, **aus** der Mode atp.)
- b) užitím prefixů, tj. předpon a sufixů, tj. koncovek (např. **un**bestimmt, **erfolglos** atp.)
- c) užitím záporných slov (např. nicht, niemals, niergendwo, nicht mehr, kein atp.)

9. Překlad textu

9.1. Překlad vybrané kapitoly z knihy Petra Boernerera „Das Tagebuch“ (Stuttgart 1996)

Deníky jako doklady osobního a dějinného života

Doposud se věnovala značná pozornost deníku v souvislosti s dalšími formami pramenů osobní povahy. Protože jednotlivé deníkové zápisy, stejně jako autobiografie, memoáry a dopisy, poskytují leckdy živý obraz osobnosti pisatele, podmínek života a jeho reakcí na události každodenního života, hrají tyto prameny stále důležitou roli ve studiích o vývoji literární sebe prezentace a také v četných kulturně historických, biografických a psychologických pojednáních. Vezmeme-li v úvahu tyto prameny jedna z politováníhodných slabín těchto reflexí spočívá v tom, že pisatel často tíhne ke zdůraznění svého vlastního jednání a v důsledku toho mizí strukturální rozdíly mezi odlišnými formami zpráv.

⁴⁴ Lexém = významová jednotka slovní zásoby

THEODOR KLAIBER posuzoval deníky, stejně jako memoáry a dopisy, ve svém díle „Německé autobiografie“ téměř výhradně podle jejich vypovídací hodnoty jako „doklady historického a osobního života“. Více než vše ostatní se mu zdá důležité, aby při četbě těchto pramenů získal člověk pocit podobný „vánku, který na nás z těchto vyjádření dýchne“. Podobného názoru je *GEORG MISCH* ve své knize „Dějiny autobiografie“, který zdůrazňuje „téměř neomezenou rozmanitost autobiografické literatury v univerzální dějinné souvislosti vývoje lidského ducha“, kterou lze nalézt v různých osobních výpovědích, pocházejících z deníků v době antiky, bez zřetelného dělení. *WERNER MAHRHOLZ* a *MARIANNE BEYER-FRÖHLICH* se ve svých pracích o „Německých osobních vyznáních“ a „Vývoji německých pramenů osobní povahy“ zabývají koncepcí než faktickým obsahem, kterými se popisy života, dopisy a deníky vyznačují. Ve výzkumech *ANNY ROBESON BURR*, *JAMESE C. JOHNSTONA* a *EDGARA JOHNSONA* se míchají deníky, které odpovídají zájmu pozitivistické literatury zaměřené na pozorování lidí, s dalšími prameny osobní povahy.

Tendence interpretovat deníky hlavně jako dokumenty života se konec konců projevuje ve dvou obsáhlých publikacích tematického okruhu, ke kterému patří *ARTHUR PONSOBY* se svým tří svazkovým dílem o anglických, skotských a irských denících a monografie *GUSTAVA RENÉ HOCKEHO* o „Evropských denících“. Oba dva autoři, především díky analytickým přehledům bezpočtu příkladů různých textů, poukazují na množství uchopitelných témat, jež deníky nabízejí. Pro Ponsobyho se otvírá horizont tak jako pro vzdělané Brity poviktoriánské éry, Hocke spatřuje v záznamech, kterými se zabýval a jejichž autory jsou Kryštof Kolumbus, Albert von Haller, Baudelaire, Rilke, Goebbels nebo Jan XXIII., jednotlivé kameny gigantické mozaiky, jako kdyby autoři společně psali „Deník Evropy“. Sesbíraný materiál, jež vyšel v obou edicích, svým množstvím a šíří variací leckdy bere dech, na druhé straně ale také irituje svojí otevřenou bezedností. Obě znázornění ilustrují zároveň, jak těžké je uspořádat množství hledisek, které se v dochovaných denících převážně objevují, spoustu politických zájmů jednotlivých pisatelů deníků nebo množství psychologických a filozofických kategorií.

Prameny osobní povahy rozdílných forem, ať se jedná o dopisy, autobiografie nebo deníky se zřetelem na jednotlivé kulturně historické nebo psychologické téma, jsou přínosem k porozumění deníku ve všech současných antologiích, tak jako např. sbírka „Biedermeier v zrcadle své doby“ editovaná *GEORGE M. HERMANEM*. Antologie *JAMESE AITKENA* a *PHILIPA DUNAWAYE* se omezují pouze na deníky, odpovídají ve svém zaměření na zájmy lidí formě autobiografické literatury autorů, mezi něž patří Burr, Johnston a Johnson.

Bibliografie

Rozsáhlé bibliografie deníků existují pouze pro anglicky mluvící oblast. *FORBES*, *BATESON*, *MacPIKE* a *MATTHEWS* zaznamenali více než pět tisíc pisatelů deníků od šestnáctého do počátku dvacátého století. Jednotlivě srovnatelné seznamy francouzských deníků nabízejí bibliografie v monografiích MICHÉLE LELOU a ALAINA GIRARDA o „intimních denících“. Pro německy mluvící oblast existuje bibliografie WESTPHALA, WIESERA a BODEA, které ovšem zahrnují deníky v rámci ostatní autobiografické literatury, posledně jmenovaný autor se zabývá deníky z období mezi lety 1900-1965. O mnohých doposud nepublikovaných deníkových rukopisech informují katalogy jednotlivých literárních archívů, např. inventář Goethova a Schillerova archívu (1961) nebo „Almanach Schillerovi německé společnosti“ (1957 následující strana) zahrnující inventáře Schillerova národního muzea v Marbachu. Také z roku 1934 WILHELMEM FRELSEM sestavený přehled „Rukopisy německých básníků“ informuje ještě dnes o významných odkazech na nevydané záznamy, které jsou ve veřejném nebo soukromém vlastnictví. Téměř pět set deníkových protokolů v různých národních jazycích jmenuje Hocke ve svém díle „Evropský deník“.

K fenomenologii deníku

Pojem, struktura, použité formy

Deník je průběžná zpráva psaná každý den o věcech, které se staly v jednotlivých dnech. Jeho formální znaky spočívají v určité pravidelnosti zpráv a ve zřetelně patrném oddělení jednotlivých protokolů. Časový odstup mezi popisovanou událostí a dějem popisované věci zahrnuje často řadu hodin, obvykle ne více než jeden den. Ale také ne striktně vedené zápisy nebo dokonce příležitostné přerušení psaní deníku jsou možné. K formálnímu řazení jednotlivých poznámek slouží většinou průběžná kalendářní data. V každém případě zůstává deník otevřený pro pisatelovy další poznámky. Celkově můžeme říci, že vedení deníku není pro pisatele omezeno jen na určité časové rozpětí nebo na cestu, protože i poté má možnost v psaní deníku pokračovat. Přihlédne-li se ke struktuře obchodních nót, k lodním deníkům, které si vedli kupci během plaveb jako doklady, a další mechanicky vedené protokoly, obsahuje deník především poznámky jednotlivého pisatele o věcech, které v průběhu dne osobně zaznamenal, nebo se kterými se zabýval. Soukromé zážitky nebo veřejné události, myšlenky nebo pocity, skoro všechny lidské činnosti nebo zkušenosti se

nabízejí rovněž k denní fixaci, každá významná příhoda a každý pozoruhodný detail jsou v denících zachyceny. Vzhledem k formě jednotlivých zápisů pisatel psal s oblibou podle určitého schématu nebo podle libosti měnil pořadí záznamů, ba dokonce se vyjadřoval velmi často podobně. Výběr stylistických možností deníku sahá od nejméně náročných prozaických zápisů týkající se všedního dne až k jazykově vytříbenému uměleckému dílu.

Ačkoli je deník obvykle veden jedním pisatelem, stává se, že ve vedení deníku se střídají dvě nebo dokonce více osob. Také sdělení zápisů jiným osobám či dokonce jejich publikace, ke které byla původně zamýšlena, nebo ne, neodporují strukturálnímu principu deníku. Do jaké míry mění nebo dokonce falšují dodatečně provedené korektury, které vzešly z podnětu vydání tiskem, specifický charakter deníku, nemůžeme generalizovat, ale tyto korektury musíme posuzovat případ od případu.

Deník lze posoudit vzhledem k jednotlivým použitým literárním formám, jako např. kroniku, dopis nebo autobiografii, z toho vyplývá na jedné straně mnoho přechodů a spojení, na straně druhé množství relativně jasných omezení. Na zřetelné určení deníku poukazují dále některé z těchto pospolitostí a rozdílů.

Podle způsobu zhotovení se deníku nejvíce podobají noviny. Jak jednotlivé části dne, tak pravidelnost zpravodajství a časová blízkost popisovaných událostí jsou typické pro obě dvě formy. Důležitý rozdíl mezi nimi spočívá v jedinečnosti většinou soukromých zápisů a v mnohotvárnosti veřejného rozšíření. Tomu odpovídá příslušný horizont rozšíření novin ve světě, oproti tomu deník se svým založením opírá o zkušenosti pisatele. Často ovšem ztrácí tyto rozdíly svojí váhu. Během panování římských císařů došlo k oddělení deníků na deníky soukromé a na deníky (tzv. „*acta diurna*“), které byly určeny pro veřejnost. Také nástěnky, které informovaly pravidelně o místních událostech mají podobné formy jako deník. Jak příbuzné si jsou noviny a deník, ostatně dokazují podobná homonyma v různých jazycích, např. francouzské homonymum „*journal*“ znamená deník a noviny a podobný překlad má italské slovo „*giornale*“.

Kronika, sbírka poznámek o zvlátnostech soukromého a veřejného života, se podstatně liší od deníku tím, že nepojednává o jedinečných událostech pravidelně, ale pouze z určitého popudu. Zatímco deník je veden den za dnem, kroniky referují událost za událostí. Vyličené příběhy jsou nahromaděny v rychlém sletu, žurnál obsahuje často také kroniku.

Hranice mezi deníkem a dopisem leží především v přítomnosti protějšku. Samotný deník je primárně určen pro pisatele, oproti tomu je dopis adresován druhé osobě. Nežřídky kdy se tyto dvě formy přehodí, např. když si dvě osoby pravidelně píší dopisy, jakoby si vedly deník, nebo když pisatel posílá části ze svého deníku místo dopisů.

Literární forma, se kterou je deník nejčastěji spojen, je autobiografie. Důvod spočívá především ve vysokém stupni subjektivity, která je společná oběma jako prostředek sebe prezentace. Podstatný rozdíl tkví v tom, že je pisatel deníku ovlivněn bezprostředním dojmem, co se dozvěděl, viděl nebo o čem přemýšlel, pisatel autobiografie oproti tomu zaznamenává fakta svého života s určitým časovým odstupem. Podle *MAXE DESSOIRA*, sleduje deník „linii vlastního života“ den za dnem, zatímco autobiografie se vyznačuje tím, že hodně věcí vypouští, předjímá, dodává a nereprodukuje čerstvý dojem, ale pozdní mínění. Pisatel deníku se dívá na věci jen z prožitého okamžiku zápisu a nabízí dalece beztvorou přítomnost, zatímco podstata autobiografie je založena na odstupu a může proto konstruovat minulost.

Jaký podíl tvoří den a denní zpravodajství jádra deníku, se konečně ukazuje v téměř všech kulturních jazycích interpretující jména. Řecké a latinské názvy „ἐφημερίς“, „diurnum“, „diurnale“ a „diarium“ přímo odkazují na slovo „den“, „ἡμέρα“, popřípadě na německé slovo „dies“. Z latiny je odvozen název pro deník ve většině evropských jazyků, např. italsky se řekne deník „giornale“ a „diario“, španělsky „jornal“ a „diario“, francouzsky „journal“, anglicky „diary“. Autorem německého přejatého slova „Tagebuch“ je podle *FRIEDRICHA KLUGEHO* Jan Kepler, podle *WILLIHO FLEMMINGA* bylo slovo poprvé použito Friedrichem von Logau. „Německý slovník“ uvádí jako nejstarší doklad definici deníku, která pochází z roku 1704 a objevila se v díle „Slovník přírody“ od Johanna Hübnera: „Deník: kniha obchodníků, kam se po pořadě zapisovaly průběžné obchody.“ Stejně jako německý název „Tagebuch“ se podobná stavba slova ustálila v průběhu šestnáctého a sedmnáctého století také v jiných jazycích, např. v dánštině „dagboek“ a v angličtině „day-book“.

Pokusy o systematizaci

Doposud bylo provedeno jen několik pokusů o systematizaci, ve které by byly popsány projevy deníku v systematickém přehledu. *RICHARD M. MEYER* navrhl na základě zkoumání dějinného vývoje deníků jejich rozdělení na „objektivní“ a „moderní“ deníky (srov. stranu 2). *LELEU* se ve svém rozdělení deníků na tři skupiny opírá o poznámku Henriho-Frédérica Amielse v díle „Intimní deník“. *LELOU* dělí deníky na: „historické deníky“, které jsou zachovány jako „spisy“, „dokumentární deníky“, které pisatel vede s rozvahou a konečně „osobní deníky“, které jsou mnohdy velmi procítěné. *KURZROCK* zjistil na základě libovolné četby deníků z různých století, že můžeme na první pohled rozlišovat tři typy deníků: 1. typ je deník, ve kterém se objevují stručné poznámky, 2. typ je deník reflexí, ve kterém si pisatel

zapisuje své úvahy v širší slova smyslu a 3. typem je „existenciální deník“, který svým založením v první řadě usiluje o objasnění pisatelových činů, úvah etc. *BOERNER* srovnává „deníky vnějšího života“, které informují především o skutečných událostech, s „kontemplativními deníky“. Podobně charakterizuje *JUST* zápisy, které jsou více reflektivní, jako „místo přiznání“: vždy poté co pisatel zapíše své vnitřní pohnutky nebo kontakty s okolím, stává se jeho deník „zrcadlem duše“ nebo „zrcadlem světa“. *SCHOEPS* navrhl posoudit deníky podle pisatele a vytvořit kategorie deníků, např. politické, literární, náboženské, vědecké, atd.

Všichni zmiňovaní autoři vědí, že jejich návrhy neobsáhnou všechny formy jevů v deníku a že myšlené kategorie se mohou měnit, tak jako v případě členění podle obsahových aspektů, a že tyto návrhy vedou spíše k dalšímu členění než ke smysluplnému pořadí. *MICHELE LELEU* důrazně říká, že jí navržená typologie může být použita jen zřídka kdy, *KURZROCK* poukázal na výsledky četby libovolných deníků a *JUST* zdůrazňuje, že každý, kdo se pokusí proniknout do oblasti týkající se výzkumu deníků, se vydává na tenký led: „O cestě, neřku-li o značkách podél cesty nemůže být řeč, cíl je v nedohlednu a všude je samý klam a faleš.“

Vzhledem k výše zmíněným důvodům, o kterých pojednávala tato studie, budí rozpaky navrhnout závaznou systematizaci deníku. V první řadě se musí vědomě zavrhnout popis všech možností, které by hodnotily deník podle jeho obsahu, dále se musí vzít v úvahu souvislosti podstatných funkcí deníku a z nich vyplývající jevy. Cílem této úvahy nemá být uvedení do problémů, ale spíše navržení nových námětů k typologii deníku.

Deník jako memento

Ptá-li se člověk po motivech vedoucích k vedení deníku, přinejmenším devět z deseti případů je ten, že pisatel chce ulehčit své paměti. Chce zachytit, co se stalo, chce zapsat dojmy a pohnutky, dokud jsou ještě živé a tím si vytváří jakési memento, na základě kterého si později může připomenout vše, co se mu přihodilo. Píše vzpomínkový deník, jehož koncepce sleduje spíše praktické účely než estetické úmysly.

Nejrozsáhlejší forma vzpomínkového deníku je, když pisatel zaznamenává své veškeré zkušenosti více či méně rovnoměrně. Samozřejmě zde hrají velkou roli faktory vnějšího života, v protikladu k myšlenkám a pocitům pisatele. Příklad takových záznamů různého rozsahu dávají deníky, ve kterých londýnský měšťan a zaměstnanec admirála Samuel Pepys zaznamenal s přesvědčivou obrazností, vše co se mu přihodilo a co viděl mezi lety 1660-1669,

píše o svém zaměstnání, o svém rodinném životě, o přijetích v královském paláci a inspekcích loděnic, o pohřbech, dámské módě, popravách a o kohoutích zápasech, zmiňuje také „velký mor“ a požár Londýna v roce 1666. Vzpomínkové deníky se také označují jen termínem deníky, ve kterých si Goethe heslovitě ve druhé polovině svého života mezi lety 1790-1832 zapisuje rozličné činnosti.: četbu, přijaté a odeslané dopisy, témata rozhovorů, přírodní studie, společnosti a návštěvy divadel, zkrátka vše, co prožil a udělal. Podle svého vlastního svědectví pro něj byl tento „protokol údajů“ nejen pomůckou k lepší orientaci v prožité minulosti, nýbrž představoval jakýsi povzbudivý prostředek ke smysluplnému rozdělení času a sil (to napsal kancléři von Müllerovi, 23. srpna 1827). Dokladem moderního vzpomínkového deníku jsou deníky Harryho hraběte Kesslera. Celkem se jedná o kaleidoskop srovnatelných pozorování, mínění a úvah, které zprostředkovávají působivý obraz osobnosti pisatele a vykreslují jeho roli v intelektuálním životě Německa mezi oběma válkami.

Avšak jen málo vzpomínkových deníků mají podobný encyklopedický charakter jako deníky Pepyho, Goetha a Kesslera. Většinou vznikají z méně zásadního rozhodnutí než z vnějších pohnutek. Důležitou roli přitom hrají události, které narušují podstatným způsobem všední den pisatele. Cestovatelé a svědkové významných veřejných událostí znovu a znovu sahali po svém deníku, aby tyto aktuality, které na ně udělaly dojem, zachytili pokud možno rychleji než okolnosti normálního života. Rovněž velmi značný počet vzpomínkových deníků se omezuje více méně na jednotlivé zájmy, prostředí nebo činnosti. Část z nich dokazuje, že si původně pisatel nedělal poznámky pravidelně, ale postupem času si začal vést řádný deník. Proto protokoly knížecího dvorského chování, rodinné kroniky, knihy domácností a obchodní knihy budí často dojem deníku. Denní zápisník a kniha vydání Fridricha IV. z Falce z let 1596-1600, které zpočátku obsahují poznámky o peněžních výdajích, později se více a více objevují záznamy o osobních zážitcích, což dokazuje, že tato forma se prosazuje na úkor jiných forem. Ale již asi v polovině šestnáctého století je vidět v kostelních knihách tendence ke psaní způsobem, jakým je veden deník. Duchovní pravidelně evidují křty, sňatky a pohřby ve své farnosti, příležitostně zaznamenávají ve jmenných seznamech zprávy o epidemiích, přírodních katastrofách a válečných událostech a typ těchto zápisů se podobá zápisům v denících. Lodní deníky, ve kterých námořníci zaznamenávali pozice lodí, povětrnostní a mořské podmínky, zahrnují také někdy poznámky o událostech na palubě nebo o událostech v cizích zemích a tvoří rovněž v širším slova smyslu předstupeň vzpomínkových deníků. Příkladem jsou cestovní deníky Kryštofa Kolumba. Válečné deníky ze sedmnáctého a osmnáctého století se vrací k tomu, že v heslovitých denících jsou zaznamenány vedle běžných strážních záležitostí také další zprávy o průběhu tažení. Astronom, fyzik, lékař si

zapisují výsledky svých pozorování a pokusů do vědeckých deníků. Také Leonardo da Vinci zaznamenával ve svých zápisnicích mnoho fyzikálních a anatomických studií, Goethe používal často své deníky jako sbírky geologických a meteorologických údajů. Příležitostně se může v systematicky vedených skicářích malířů a umělců rozpoznat jednu z forem záznamu zpráv, která je typická pro deník. Pro osobní vzpomínku nebo jako materiál pro pozdější bibliografii zaznamenávali pravidelně přátele, sekretáři nebo sloužící významných osobností mnohdy výroky svých pánů do deníků. K dílům vycházejícím z těchto materiálů patří Lutherovy přípitky sepsané Konrádem Cordatem s „animo simplici ac candido“ (s duší jednoduchou a radostnou) a Samuelem Johnsonem zaznamenané besedy Jamese Boswella. Díky záznamům pocházejícím z deníků vznikly Eckermannovy „Hovory s Goethem v posledních letech jeho života“.

Typické pro vzpomínkové deníky je koncepce, která se po celá staletí pramálo změnila. Ačkoli ať se jedná o Jacobspilgernovy cestovní deníky se stručnými poznámkami týkající se místních jmen, o fotografické deníky moderních turistů, o denní záznamy sepsané na bubnu mušketýra Fridricha II. nebo o sešit cizího legionáře, o protokoly rozhovorů, které byly zaznamenány za zády Napoleona nebo Johna F. Kennedyho – motiv kronik zůstává po celé časy a přes všechny obsahové různorodost stejný, chce zachytit dojem, dokud je hmatatelný a tím se vyhnout zapomnění.

Přitažlivá síla starších a novějších vzpomínkových deníků působí na čtenáře, který v nich může zažít významné veřejné události, poznat cizí země nebo prožít osamělé osudy z perspektivy přímého účastníka, byla značná. Fascinace možnosti být očitým svědkem, mnohdy ignorovala umělecké nedostatky deníků. Od té doby co, Voltaire napsal „Století Ludvíka XIV.“, ve kterém poprvé použil aktuální deníky k vysvětlení dějinných souvislostí, staly se deníky důležitým základem pro historiografii a biografii. Na jejich hodnotu jako na nezpochybnitelný pramenný materiál poukázali především *WILHELM BAUER*, *AXEL VON HARNACK* a *PAUL RAABE*.

K rozšíření a k dějinnému vývoji deníku

Předchůdci a počátky

Původ deníku je nejasný. Ve shodě s tvrzením Oscara Wilda, který řekl: „Naše paměť je vlastně deník, který nás stále doprovází.“ (Jak je důležité mítí Filipa), začíná Richard M.

Meyer svůj přehled „Dějin vývoje deníku“ poznámkou, že si vlastně každý člověk vede nenapsaný deník: „Neviditelný kalendář se vznášá i nad pamětí nejnevzdělanějšího člověka a zachraňuje jednotlivý zážitek, který si chce člověk uchovat před izolací obrovského moře času, zajišťuje mu chronologické místo a vyzdvihuje z nekonečné řady východů a západů slunce jedinečné momenty, jako by je označil zářivou barvou. Ve skutečnosti není vše tak, jak se nám zdá. Deník může dát člověku nový smysl, jemuž chybí pocit časové perspektivy, která posouvá všechny dny jako bezrozdílnou širokou masu, tak jako existují národy, které nemají žádné kroniky, žádný smysl pro chronologické rozdíly... Teprve smysl pro skutečné příhody nám umožní živě pocítit vše, co jsme prožili.“

Výzkum v Meyerových komentářích naznačené problematiky musí být nutně hlouběji zaměřen na oblast paměťové psychologie a výzkumu chování, než jak dovoluje souvislost předložené studie a znalosti pisatele, v této studii se také nebudeme dále věnovat otázce původu deníku.

Také naléhavá evoluce deníku si žádá vysvětlení. Na jedné straně vzpomínkový deník jako nejrozšířenější zjevná forma deníku obsahuje jen několik možností vývoje, na straně druhé jsou náročné deníky mnohdy vedeny spontánně bez předloh nebo dalších podnětů z vnějšku. Důležitost následujícího záznamu musí spočívat spíše na zjevných faktech, která byla rozšířena nepřímými nebo přímými vlivy, než na hypotéze lineárního vývoje dějin deníku.

Nejstarší známé záznamy, které se podobají zápisům v denících, pocházejí ze šestého století před Kristem. V Babylonu se našly zlomky hliněných kalendářních desek, na kterých byly nápisy klínového písma, které mohly být nedávno přečtené s pomocí elektronového počítače, zápisy vedle popisů konstelací souhvězdí uváděly ceny obilí, stav hladiny Eufratu a především změny počasí, tedy měly stejný charakter jako jednoduché vzpomínkové deníky.

Mezi hliněnými kalendářními deskami a z antiky dochovanými deníky je nepřímé spojení. Georg Misch se domnívá, že „orientální tradice perského dvora“ již od dob Alexandra až k římským císařům dala podnět k vedení deníků, které informovaly o všech událostech na dvoře panovníka a ve kterých byly nejen zprávy o obchodem vlády, ale také zmínky o soukromém životě vládce.

Rovněž z antiky pocházející deníkové zápisky, které se začaly psát, aby chránily sny před zapomněním a tím vytvořily základ pro systematický výklad. Aelius Aristides zmiňuje v autobiografických dějinách nemoci řečníka, který žil asi ve druhém století ve Smyrně a který si v Asklepiově chrámu vedl deník, jež měl tři tisíce řádek a obsahoval sny pomocí kterých mohl léčit. Novoplatonik Synesius z Kyreny (okolo 400 p.K.) požadoval v díle

„Pojednání o snu“, že by se měly vést kromě deníků (Ephemeriden) také „noční deníky“ (Epinyktiden), protože potom by měl každý záznamy o sobě v jednom a v dalším životě“ (citováno podle Mischa, svazek I, s. 559). Georg Misch udává ve svém díle „Dějiny autobiografie“ více příkladů takových záznamů, které měly částečně sloužit k hlídání vlastní duše a částečně k řečnickým cvičením. Nakolik bylo dbáno Augustinovým současníkem, alexandrijským biskupem Athanasiem, aby se vedly knihy požadavků, knihy mnichů a asketů při zkouškách svědomí, které se konaly ve sloupové hale, nemůžeme dokázat, protože nemáme k dispozici žádné autentické texty.

Ze středověku se dochovalo jen několik deníků nebo zpráv. Richard M. Meyer se domnívá, že mše mnichů podnítily psaní deníků, protože mniši vnímali plynoucí čas, ale pro tento názor nenašel Meyer žádná vhodná svědectví. Gigo Kastell, opat kartuziánů, je autorem meditace z let 1110-1116, která je v německém překladu označována jako „deník“ a má charakter pravidelně vedeného diaria. Teprve středověké záznamy připomínají skutečné deníky. Někteří mystikové se snažili uchovat v paměti vidění tím, že o nich psali každý den zprávy. Příkladem takového záznamu je cyklus čtrnácti básnicky vytvořených vizí vlámského autora Begina Hadewijcha, který je zaznamenal jak s názornou bezprostředností, tak v pořadí, které odpovídalo církevnímu průběhu roku. Podobné tendence můžeme najít i u Christiny Ebner a Mechtildy von Hackenborn. Příslušnice žebravých dominikánek Margaretha Ebner popsala mezi lety 1344-1348 v souvisle vedeném deníku své nemoci, modlitby a zjevení.

Kroniky a deníky v 15.- 17. století

Na počátku novověku došlo ke zvýšené oblibě vedení deníků. Mnohdy se vyvinuly z městských a klášterních kronik a postupem doby se přešlo od jejich příležitostného vedení k pravidelnému zapisování. Příkladem je dílo „Historie Vratislavy“, pojednávající o všeobecných dějinách města mezi lety 1463-1472, břetislavského městského písaře Petra Eschenloera. Původně je koncipoval jako celkové dějiny města, ale postupem doby se z něj stala sbírka listin, které měly charakter deníku. Henning Brandis, purkmistr města Hildesheim, systematicky zaznamenal mezi lety 1472-1528 ve svém deníku „Dějiny Hildesheimu“, co se během jeho funkčního období ve městě přihodilo. Deníky dóžecího písaře Marina Sanuta představují nepřerušené, den za dnem vedené, rozsáhlé soubory zpráv o událostech v Benátkách mezi lety 1496-1533.

Od raného patnáctého století existují vedle kronik zaměřených na zaznamenání primárních událostí četné poznámkové a vzpomínkové knihy. V protikladu k análům měst

nezůstává pisatel mimo pozorované dění, ale bere do úvahy i svoji osobu. K nejstarším svědectvím tohoto druhu patří deníky, ve kterých den po dni zaznamenávají bratři Berthold a Endres Tucherovi mezi lety 1386-1454 kromě veřejných událostí ve městě Norimberk také mnohé soukromé záležitosti, jako např. nemoci a větší výdaje. Jednotlivé zápisy, jejichž autory jsou např. Jacopo da Pontormo a norimberský kat Franz Schmidt, informují spíše o určitých uměleckých činnostech a zaměstnáních.

Psaní deníků zaznamenalo důležité impulzy během rozvoje cestování od konce 15. století. Již předtím měly itineráře poutníků do Santiaga de Compostela či do Jeruzaléma podobnou formu jako deníky, díky zájmu o cizí země oživený renesancí a s tím spojené vyšší cenění cestování začala narůstat obliba cestovních deníků. Pod vlivem tohoto vývoje nabádal Francis Bacon v roce 1597 ve své esejí k velké cestě mladých šlechticů s doprovodem hofmistra a s potřebnými knihami a konečně k vedení deníků, do kterých by jsi poznamenali „vše, co je pozoruhodné“ („whatsoever is memorable in the place“). V duchu tohoto požadavku vznikla celá řada písemných, cestovních a národních zpráv. Většina jich je psána dost neobratně a mnohdy se jedná o výčet místních jmen, údajů o úrovni ubytování a o výdajích, hlavním účelem bylo vše spolehlivě popsat a nic nevynechat. Můžeme uvést dva známé příklady Dürerova deníku, který popisuje jeho cestu do Nizozemí a poznámky bazilejského chirurga Felixe Plattera o jeho cestách Francií mezi lety 1552-1557. Nespornou výjimkou je Montaigneho deník o cestě do Německa a do Itálie mezi lety 1580-1581. Jeho cílená taktika pozorování a popisu zaměřená na podstatné věci předznamenává již umění moderní eseje o cestování.

Autory deníků pocházející z 15. – 17. století nebylo mnoho, vždyť v té době ne každý uměl číst a psát. Arthur Ponsoby vypracoval statistiku na základě anglických deníků a došel k závěru, že jejich pisateli byli většinou astrologové, matematici, poslanci parlamentu, písaři, obchodníci a duchovní. Vzhledem k těmto profesím převažují jako formy deníku kroniky, deníky vedené na základě vzpomínek a pozorování a cestovní zprávy. Skoro všechny záznamy se soustřeďují, tak jako autobiografie, na události vnějšího života a jsou založeny na faktických vzpomínkách a na osobní odpovědnosti. V protikladu k Meyerovi, Buchholzovi, Gräserovi a Justovi, kteří spatřují v poznámkách vzniklých před rokem 1800 předstupně deníku, věří pouze Fritz Neubert, že v budoucí „historicky podkopané přehlídce všech známých záznamů“ bude hrát důležitou roli známá i neznámá skupina autorů ze 16. století, jejichž díla představují směs deníku a kroniky, protože tito autoři nepsali memoáry, ale stali se zapisovateli zpráv ze svého vlastního života, tedy byli prvními pisateli deníků, aniž by ovšem analyzovali svoji duši.

Deníky zažily významný vzestup v prvních desetiletích osmnáctého století. K tomu přispěl rozvoj vzdělanosti zejména v měšťanském prostředí, hlavním podmětem ke psaní deníků byla hluboká proměna v duchovním klimatu oné doby. Pro toto období byl typický subjektivismus, dále náboženské směry, které tíhly ke zkoumání citů, příkladem takového hnutí je rané osvícenství, které sehrálo rozhodující roli v rozšíření deníků.

Prvními signály této evoluce můžeme najít u pietistů. „Probuzený“ měl stále zpytovat svědomí, měl se pravidelně kát, aby získal čistotu ve víře a tím si zajistil milost. Pravidelné vedení deníku nabízelo ideální prostředek pro takové zkoušky svědomí. Tak se začali příslušníci Herrenhuterského bratrského společenství již záhy po svém sjednocení roku 1727 vzájemně povzbuzovat ve vedení deníků. Předčítání těchto veřejných zpovědí tvořilo mnohdy část společných zbožných cvičení. V některých bratrských společenstvích, především Herrenhuterského, bylo vedení deníku profese, mnohdy vedlo k rutině bilancování náboženských činností. Proto nepřekvapuje, že mladší součastníci věřili, že můžou v poznámkách pietistů rozpoznat tendenci k náboženskému sebeklamu. Ludwig Tieck se vysmíval herrenhuterským deníkům, s jejichž pomocí „se příjemně dopouští poklesků, když se stále můžou všichni pozorovat“ („Deník“, povídka z roku 1798).

Kromě pietismu měly velký vliv na rozvoj deníku také moralistické snahy osvícenství. Především široce rozšířené moralistické týdeníky, jako např. týdeník s názvem „Divák“ vydávaný Addisonem a Steeleem, velebily pravidelné sebezpytování jako účinný prostředek k očištění mravů. Význam těchto tendencí jsou popsány Benjaminem Franklinem v jeho autobiografii nazvané „Tabule ctností“, které mu měly sloužit k tomu, aby měl den po dni pod kontrolou své morální zásady a tím mohl podle stálých norem kladně, či záporně hodnotit vše, co udělal. Z podobného důvodu si také jedna čtyřicetiletý Albrecht von Haller začal vést pečlivě deník. Díky nekonečnému množství záznamů o pochybeních, slabostech a rozpacích, vytvořil, čehož si byl vědom, jediný velký „Soupis hříchů“ (3. prosinec 1737), on sám byl do jisté míry negativním protějškem Franklina, protože se soustředil na součet všeho dobrého a tím směrem zaměřil svůj program odpovědnosti.

Psaní deníků dosáhlo značného vrcholu v druhé polovině osmnáctého století v souvislosti s hnutím „citlivosti“, které se zaměřilo nejen na duševní pochody, ale také na náboženskou a morální oblast a na životní pocity. Mezitím se pisatel deníku pokusil, rozpoznat a zaznamenat všechny pohnutky svého srdce, a tím rozvinul psychologický popis, který byl do té doby neznámý. Adekvátně době představovala vzájemná účast v osobních

záležitostech zachycených v denících a rovněž písemný styk pokračování ve výměně bezprostředních myšlenek. Příklad tohoto nového směřování nabízí „Tajný deník“, uveřejněný roku 1771 Johannem Kasparem Lavaterem, který sám sebe nazval „pozorovatel sama sebe“. Citliví čtenáři mohli prožít, jak se jim autor svěřuje se svými city (29. únor 1769), dále se jim stále pokouší odhalit, jaké pocity a tušení se v něm probouzejí, jak se je pokouší ovládnout a jak se snaží rozhodnout. Také Goethe vzpomíná na větší rozšíření záznamů plných sentimentu ve čtrnácté knize nazvané „Básnění a pravda“, kde hovoří, se zvláštním odkazem na deníky a dopisy, o „odstranění sebepozorování“, ke kterému inklinovaly vynikající osobnosti. Max Dessoir spatřuje v této módě sentimentu významný předpoklad pro rozvoj moderní psychologie a odvolává se na ilustrativní případ těchto tendencí v raném díle Johanna Gottlieba Schaumanna „Duše“ z roku 1791, ve kterém autor vybízel čtenáře, aby si vedli deník, který by byl obrazem vlastní duše a dalších charakterů a tyto deníky by byly materiálem pro odborníky.

Popudem k vedení deníků byl také rostoucí obliba v cestování související se založením prvních pošt asi v polovině osmnáctého století. Denně psaná zpráva o prožitých příhodách byla samozřejmostí, alespoň od doby, kdy vyšel „Sentimentální deník“ Laurence Sterna po Francii a Itálii a jehož styl napodobovala řada cestovatelů. Pod vlivem jeho deníků se řada cestovatelů soustředila nejen na popis konkrétních skutečností, ale také ve větší míře psali o svých pocitech a názorech. K autorům takových „cestovních zpráv a la Stern“ patřili Lavater a mladý Goethe. Herder označil deník, který si vedl během cesty z Rigy do Nantes, jako „Tristramské názory“ (v dopise Hamannovi, konec srpna 1769).

Pozoruhodné pro vývoj deníku v osmnáctém století je, že v kultuře sentimentálních deníků můžeme rozpoznat již několik vysoce nezávisle působících koncepcí bilancí denních činností. Hamann chtěl ve svém londýnském deníku z roku 1758 formulovat své myšlenky v souvislosti s četbou Starého a Nového zákona a byl si jist, že najde „protijed“ proti „hořkosti některých smutných úvah“ (19. březen 1758). Zatím Herder se během plavby do Lotyšska a do Francie zkoumal své znalosti, schopnosti a plány, tím že vedl sám se sebou rozhovor a tak se pokoušel vytvořit svůj obraz světa. Boswell byl přesvědčen, že díky deníku zaznamená nejen obohacení svých zkušeností, ale také může zlepšit svůj charakter. V Goethových denících z jeho prvního desetiletí ve Výmaru si můžeme všimnout člověka, který formuje měřítko svého jednání a myšlení neustále trvajícím zápasem. Lichtenberg pochybuje o možnosti, že během čtyř let vytvoří synopsy obsahující všechny vědomosti, které získal prací, a proto se rozhodl shromáždit „jednofenikové pravdy“. Vzhledem k těmto tendencím, které se objevují v druhé polovině osmnáctého století, hovoří R. M. Meyer o

prvním signálu ve vzniku „moderního deníku“, Grenzmann mluví o „počátku moderní deníkové literatury v německém jazyce“, Just zdůrazňuje, že v Hamannových a Herderových denících se objevují změny nálad, Boerner spatřuje v Hamannových, Herderových a Goethových denících počátky „intimního deníku“.

Po odeznění módy sentimentu ustává minimálně v Anglii a v Německu intenzivní psaní deníků. Vicesimus Knox, vydavatel londýnského společenského magazínu „Elegant extracts“, v roce 1788 konstatuje, že deníky „Belles and Beaus“ mají cenu obnošených kabátů. Goethe litoval v roce 1801 v novele „Dobré ženy“, že je vlastně škoda, „že před dvaceti lety oblíbená móda deníků je ta tam.“ Přes svoji zálibu pro zlomkovitost se romantikové obraceli spíše k přírodě než ke zlomkovitým zápisům z deníku. Jedním důvodem této zdrženlivosti je, že zlomek byl na rozdíl od deníku v romantickém smyslu přerušená věc, kterou nešlo dokončit. Poměrně málo autorů, např. Byron v „Don Juanovi“ a Puškin v „Evženu Oněginovi“, se odmítavě vyjádřilo o fádnosti většiny deníků. Byron dokonce zničil části svých vlastních deníků, protože se tímto činem „chtěl ochránit před tím, abych se k nim znovu nevracel a tím podobně jako pes, nedával svou paměť“ („to prevent me from returning, like a dog, to the vomit of memory“ („Deníky“, 19. duben 1814).

Intimní deník

Na počátku devatenáctého století v Německu a ve Francii došlo k útlumu zájmu o deníky, ale ve Francii se objevily nové impulzy. Některé z nich byly výsledkem hořkého zklamání z politického a sociálního vývoje v době ponapoleonské éry, deníků se zmocňují nemoci století, nervozita a vášeň, s jejichž pomocí se pisatelé deníků noří do hlubin vlastní duše. Bez vazby na náboženské konvence nebo na obecná morální měřítka, také v bezprostředním okolí pisatele je jen málo podnětů k zodpovědnému jednání, v důsledku toho se pisatelé deníků skoro výhradně soustřeďují na blaho a žal vlastní duše. Pro pisatele již nehrají roli vnější okolnosti, ale jsou pro něj rozhodující vnitřní záchvěvy, z kterých často vzniká množství úvah týkajících se vlastního já. Zápisy, které obsahují osobní sdělení, jsou ve Francii označovány jako „intimní deníky“.

Vedle tíhy celkové dobové atmosféry patří k určitým impulsům týkající se „intimního deníku“ memoáry, které mají ve Francii od sedmnáctého století živou tradici. Přejížděný stupeň deníku představují patrně díla „Vyznání“ J.J. Rousseau. Z pohledu Fritze Neuberta se mají lidé odvrátit od čekání na stáří a oživit minulost ze svých vzpomínek tím, že se rozhodli den za dnem svěřit tajnému zápisníku své dojmy a zážitky a především úvahy o svém

vlastním já, které získali během svého života. Ve shodě s Stendhalovým heslem: „Začínám psát svůj život den po dni“ („J’entreprends d’écrire l’histoire de ma vie jour par jour.“ 18. duben 1801) se J.J. Rousseau ve svém díle „Vyznání“ do jisté míry inspiroval intimním deníkem.

K důležitým představitelům první generace francouzských pisatelů intimních deníků mezi lety 1800-1860 patří kromě Stendhala, především Maine de Biran, Joseph Joubert, Benjamin Constant, Alfred de Vigny, Eugène Delacroix, Maurice de Guérin a v neposlední řadě ženevský profesor filozofie Henri-Frédéric Amiel, který je autorem skoro šesti set stran rukopisů se svými hlubokými sebereflexemi. Od dvacátých a třicátých let jsou doloženy německé zápisy srovnatelné s francouzskými, např. E.T.A. Hoffmann, Zacharias Werner, Wilhelm Waiblinger, August von Platen a Franz Grillparzer. Hebbel vytvořil ze svých deníků, které chtěl zaznamenat tak jako „v zápisníku svého srdce“ (23. březen 1835) všechny výšiny a hloubky lidské existence, vynikající svědectví patetického „já“.

U mnohých pisatelů intimních deníků vedl stoupající zájem o vlastní duševní život k sebetrýznivé askezi. Skoro vždy šla duševní, politická a sociální izolace ruku v ruce s psychickým ohrožením. Maurice de Guérin se dostal do stále hlubší nejistoty v důsledku oddání se depresím, Amiel se zabýval odhalováním partie žaludku tak dalece, jak popsal španělský psycholog Grégorio Maraňon, že se to považuje za druh sebevraždy. Pro Bruce Fredericka Cummingsa, který uveřejnil „Deník zklamaného muže“ pod pseudonymem Barbellion, se introspekce zvrhla v bezohlednou výstavu jeho duševních bojů. Just nachází u německých pisatelů intimních deníků „radikální sebekritiku, která je hnána k sebezpyčování“ (Zacharias Werner), „pravou patografií“ (Platen) nebo takřka „dějiny šílenství“ (Grillparzer). Z odvážného úsilí o sebepoznání se vyvinulo, podle názoru Güntera Blockerse, „chvějivý vzduch sklíčeného individua, který zpochybňuje sám sebe a nařiká nad sebou“. Diář se přeměnil „ve ventil lisovaného srdce“ a denní zápis ve „výkřik“.

Existuje také mnoho pozitivních účinků intimních deníků. Alain Girard poukázal, že pro některé pisatele mohlo být nebezpečné, když se vyhýbali sebeanalýzám. Pokud si pisatel vedl deník, byl tento deník prostředkem k boji proti pocitu nesmyslnosti jeho úsilí. Deník byl pisatelovým důvěrníkem, s jeho pomocí se osvobodil od úzkostí, dokonce ho mohl deník odradit od šílenství a od sebevraždy. Maine de Biran si vedl deník, protože si chtěl zajistit „druhý život“ (Friedrich Sieburg).

9. 2. Překlad studie Christy Hämmerleové ze sborníku, který byl vydán při příležitosti konference nazvané Od životopisu k biografii: Dějiny, prameny a problémy historické biografie a autobiografie (Horn 1997).

Vedlejší cesty?

Populární prameny osobní povahy v 19. a 20. století v porovnání s rodovou perspektivou

Zkoumání historické biografie svádí dnes - více než kdy jindy - k základní otázce po objektu jejího zkoumání. Kdo měl v nějaké společnosti v rámci nadřazené psané kultury jedné epochy vůbec právo na vlastní „opis“ a to i po smrti a či opisy nedosáhly nikdy statusu biografie, která by byla veřejností oceněna nebo historicky relevantně chápána jako biografie? Kteří lidé zůstali vyloučeni z účasti na politickém, vědeckém a kulturním životě? Jak si tito lidé ze svého pohledu vytvářeli a hodnotili své písemné zážitky a životní zkušenosti?

V následujících kapitolách se těmito otázkami zabývám na základě vlastního bádání v množství populárních pramenů osobní povahy pocházejících z devatenáctého a dvacátého století. Při výzkumu se omezují na příklad měšťanské společnosti, která nebyla v mnoha tradičních historických biografiích zohledněna. Její pramenné definice a koncepty byly tudíž relativizovány nebo byly zastaralé a v posledních dvaceti až pětadvaceti letech vyvolala řada výzkumů novějších dějin a kulturních dějin diskuzi. Vzhledem k nepřehlédnutelnému množství různých interpretací je hlavním cílem mého příspěvku co nejpresnější výklad těchto pramenů. Pro ilustraci odkazuji především na soubory pramenů a na vlastní zkušenosti, které jsem získala při sestavování a při rozboru dvou sbírek populárních osobních svědectví, které se nacházejí na univerzitě ve Vídni. Za prvé se jedná o „Dokumentaci životopisných zápisků“ (Dokumentation lebensgeschichtlicher Aufzeichnungen), která byla založena Michaellem Mitterauerem roku 1983 na Ústavu pro hospodářské a sociální dějiny a dále dílo „Sbírka pozůstalosti“ (Sammlung Frauennachlässe) Edithy Saurerové, která ji založila na počátku devadesátých let na Historickém ústavu. Podobně jako archívy v dalších zemích, které vznikly v souvislosti se změnou paradigmat historické vědy, dějin žen, každodennosti a dějin obyčejných lidí, dokazují výše zmíněná rakouská díla a další publikace, že je možné sepsat v dnešní době rozsáhlou historickou biografii, ačkoli stále existují jisté tradiční mezery a mnoho metodologických problémů, které jsou spjaté s vědeckou interpretací pramenů osobní povahy. Podmíněně se vzrůstajícím nahlédnutím do konstruktivního nebo fiktivního charakteru subjektivních pramenů potenciální množství (auto)biografických vyprávěcích

vzorů a radikální schválení konceptu jednotného subjektu zkomplikovaly v posledních letech právě otázky metodiky biografického výzkumu a naopak se průběžně zvětšila šíře takzvaných ego-dokumentů.

1. Příklady z Wald- a Weinviertelu

Prvním příkladem by byl deník Barbary Teuschlové, která se narodila jako měšťanská dcera v Křemži v roce 1852. Deník si začala vést 1. dubna 1870 ve věku devatenácti let, jak bylo tehdy běžné s přáním, aby Bůh byl průvodcem v jejím životě. S deníkovými zápisky skončila o patnáct let později, kdy se z ní stala nešťastným manželstvím poznamenaná žena. 2. dubna v předmluvě svého deníku vyjádřila naději: „*S Boží pomocí si začínám vést deník, který taktéž s Boží pomocí dokončím, ačkoli mezi začátkem a koncem leží velké časové rozpětí a chci věřit Bohu, že budu z větší části snášet jen příjemné věci.*“ Tato naděje se jí ale nesplnila. Přestože si sňatek z lásky s přivandrovalým obchodnickým tovaryšem do Křemže prosadila, vzali se v roce 1872, a i přes podporu jejích zámožných rodičů se v deníkových zápiscích Wetti Baumgartner-Teuschlové zřetelně ukazuje markantní sociální a ekonomický sestup. Poté co mladý pár přijel do Vídně, kde se narodil jejich jediný syn, museli první i druhý vlastní obchod brzy prodat, protože dluhy narůstaly a tlak věřitelů stoupal. Paralelně se k finančním problémům přidala první manželská krize. Nakonec byl Johann Baumgartner uvězněn kvůli podezření z podvodného úpadku zemským soudem ve Vídni na několik měsíců do káznice a jeho žena se i se synem přestěhovala z prostorově těsných bytových poměrů zpět do Křemže ke svým rodičům. Doma se rozhodla vyučit se porodní bábou i přes výhrady, které vůči tomuto povolání měšťané měli. Započatý kurz musela ovšem přerušit, protože její manžel onemocněl neštovicemi. Po dalších pokusech jejího manžela prosadit se ve Vídni jako obchodník, převzal nakonec s pomocí svého tchána uvolněný obchod s kořením v rodném domě své ženy a rodina se definitivně přestěhovala do Křemže, kde se kdysi oblíbená měšťanská dcera obávala řečí malého města: „*Řečí lidí v Křemži se znovu bojím, neboť jsou tak zlí. Nakonec se ví, že jsme se dostali z nejhoršího a musíme být šťastní, že smíme být nahoře* (5. listopadu 1877).“ Obchod šel přes pomluvy docela dobře, ale Wettin manžel začal pít a od své ženy se distancoval, což Wetti Baumgartner-Teuschlová ve svém deníku naznačila. V únoru 1885, kdy ji zemřela matka, udělala bilanci svého dosavadního života, která byla docela negativní: „*Tak tady stojím, rozhádaná se všemi, pochybující o všech, budoucnost se mi zdá tak smutná, minulost plná zklamání, ačkoli jsem bojovala se srdcem*

plným dychtící lásky a asketické povinnosti, mám ubohé, krvácející a roztržené srdce, které závidí život krátkozrakému člověku.“

O něco později v květnu téhož roku končí soukromý deník této ženy. Poté již v psaní deníku nepokračovala, ani poté co její manžel za sedm let zemřel, později se opět vdala a znovu se přestěhovala do Vídně, kde žila jako manželka státního úředníka v atmosféře manželství, které se v rodinné tradici označuje jako harmonické, a v tomto manželství našla také finanční jistotu. 15. března 1936, kdy Wetti Baumgartner-Teuschlové bylo osmdesát pět let, napsala takzvaný „Památný list“ (Gedenkblatt) pro své potomky. Jedná se o vylíčení původu jejich rodičů a profesní životopis otce, který se z postilionu v revolučním a válečném roce 1848 vypracoval k majiteli domu a provozoval dopravníkové spojení v Kremži. Dále popisuje požár jejich domu v roce 1858, sáňkování, význam hudby v životě jejího otce a vzpomínky na válku v roce 1866. Co dnes víme o životě Wetti Baumgartner-Teuschlové, za to jsme vděční jejímu pravnukovi, který pečlivě pátral v křestních, oddacích a úmrtních matrikách.

Můj druhý příklad pojednává o mnohem obsáhlejším deníku z Weinviertelu. Vypráví především o válce popřípadě o jejích následcích a skládá se z více svazků, přičemž některé z nich původně představovaly knihy domácnosti, účtů a školní sešity. Starost o syna, který se ztratil v Rusku a byl nezvěstný od roku 1944, motivovala mlynářku Theresii Vogtovou k psaní sešitu, který si začala vést v roce 1941 a který měl původně sloužit jako mlynářský zápisník evidující semleté obilí. O několik let později byl použit jako deník tak jako červená kartonová kniha domácnosti, jejíž vazbu zdobí ještě dnes velké, zežloutlé, půvabné kapky vosku. Již druhá a třetí strana zápisníku semletého obilí ukazují zřetelně plynulý přechod mezi zápisy účtů a krátkými deníkovými zápisky od roku 1945/46, které jsou pro pozdější deníky Theresii Vogtové charakteristické. Svůj život popsala den po dni s úskostlivou pečlivostí a pointou, jak poznamenal Alfred Komarek, který její deníky vydal pod názvem „Sbírka pozůstalosti“ (Sammlung Frauennachlässe). V denících se střídají zápisy vyprávějící o každodenních věcech jednoho života – o jídle, o množství práce, o počtu snešených vajec, o počasí a o novinových zprávách, o příjmech z mlýna a o výdajích, dokonce se v denících objevuje záznam o pravidelnosti menstruace, kterou označila křížkem. Mezitím se mísí vzrůstající kritické zápisy o manželovi, který se vrátil z války a především vzpomínky a neutuchající bolest nad ztrátou jediného syna Williho, kterého již nikdy neměla spatřit. Bezpočet vzpomínek na něj jsou znásobeny nadějí, že by mohl žít. Tyto vzpomínky jsou doplněny několika dopisy a úředními dokumenty, které dokumentují návrhy dopisů, které Theresie Vogtová psala pátrací službě Červeného kříže a korespondenci s úřady nebo mnoho

dopisů, které obsahovaly informace o mších sloužených za jejího syna. Dochoval se také jeho školní sešit a dopis z války adresovaný matce z roku 1943, ve kterém se jí pokoušel utěšit: „Bylo nemožné ti dříve napsat, protože jsem neměl žádnou poštovní známku. Dnes jsem jich několik obdržel, a tak ti samozřejmě píšu pár řádků, abych tě uklidnil. Vede se mi dobře a jsem zdravý. Jenom je tady proklatě málo jídla, ale to není žádný žalozpěv. Nemusíš si dělat žádné starosti...“ Na poslané fotce svého syna Williho, který je na ni zachycen jako voják, si Theresia poznamenala: „Co chceš osamělá slzo? Kází mi pohled – stále mi zůstává v oku od Williho posledního rozloučení a dovolená doma (26.7.43).“

To že se deníky a osobní svědectví Theresie Vogtové zachovaly, je vlastně náhoda. Jednou přišel někdo, kdo se zajímal o její život v polorozpadlém mlýnu v Pirawarther, navštívil ji ve starobinci - a tak darovala Alfrédu Komárkovi svou pozůstalost, věděla, že jinak by byla po její smrti vyhozena. To by bylo ovšem v případě selky Marie Terezie Beischlagerové z Waldviertelu, třetí ženy, kterou chci stručně představit, nemyslitelné. Narodila se roku 1901 ve Frauendorfu an der Schmida jako nejstarší dcera výrobce kravat a venkovské hokynářky, poté žila v městě Gars am Kamp a teprve ve vysokém věku sepsala rozsáhlé paměti. Okolí velké rodiny zajistilo pokračování tradice, která stojí rovněž v kontextu probuzeného historickovědeckého zájmu o tyto texty. Marie Terezie nejdříve reagovala, tak jako mnoho starých žen na výzvu časopisu „Frauenblatt“ k napsání několika stran na téma „Když jsem byl/a dítě“. Způsob písma tohoto příspěvku zřetelně ukazuje, jak málo byla zvyklá psát, a dokonce v nás vyvolává pocit, že se po dlouhá desetiletí psaní vůbec necvičila, což není vzhledem k těžké práci selky se třemi dětmi udivující. Stará žena se chytila se zájmem a s iniciativou výzvy v novinách a napsala také „Dokumentaci životopisných zápisků,“ která se týkala témat jako škola, volný čas a dětské práce, rodinný život a výchova, životní podmínky, výživu a oblečení, výběr povolání, práci, výběr partnera a sňatek. „Jsem schopna o všem popořadě napsat,“ odpověděla a sepsala celkem více než sto stránek vzpomínek od dětství až po stáří. Přitom se v žádném případě nezabývala jen danými okruhy témat, ale tematizuje rovněž zkušenosti a zážitky, které považuje za důležité a které se měly na základě jejího přání v rodě tradovat.

Na Den matek v roce 1986 si do svých poznámek napsala: „Na památku mé milované, zesnulé matky, babičky a prababiček, které mi byly svaté, sepíšu vše, co jsem prožila a co se v naší rodině ústně tradovalo.“ Její čtyřicetistránkový rukopis obsahuje biografii autorčiny matky, která se narodila roku 1873, dále biografii autorčiny babičky z matčiny strany a také biografii autorčiny tchýně, provdané selky, jejich společný život popsany v jejich vzpomínkách byl spíše latentní než konfliktní. Jiný rukopis Marie Beischlagerové líčí život

jejího otce, další popisuje boj o vesnickou kapli v Garsu, která měla být v šedesátých letech stržena. Všechny originální texty zůstaly ve vlastnictví autorčiny dcery, neboť Marie Beischlagerová v roce 1988 zemřela. Kopie jsou archivovány v „Dokumentaci životopisných zápisků“ (Dokumentation lebensgeschichtlicher Aufzeichnungen) a jsou zpřístupněny k historickým výzkumům, ale doposud nebyly uveřejněny.

Michael Mitterauer a Peter Paul Kloth vydávají od roku 1983 řadu nazvanou „Aby se nezapomnělo...“ (Damit es nicht verlorengelht...), ve které vyšly již dva svazky osobních vzpomínek Adolfa Katzenbeissera pocházejícího také z Waldviertelu a který se rozhodl ke psaní vzpomínek po přečtení knihy Marie Gremelsové „Devět let ve službě“ (Mit neun Jahren im Dienst). Sepsal vzpomínky, které vyšly jako první svazek zmiňované řady pod názvem „Můj život na venkově“ (Mein Leben im Stübel) a obsahuje vzpomínky na dětství ve vesnici Hörmann u Litschau, která měla přibližně dvě stě obyvatel. Na podzim roku 1985 se Adolf Katzenbeisser vrátil na několik týdnů do své rodné vsky a mluvil se svými příbuznými a známými o minulosti. Historická data a údaje si dohledal v nejrůznějších dobových dokumentech a zápiscích a aby zachoval co největší autenticitu při líčení dřívějšího života na vesnici, nakreslil také plán svého rodného doma a skicu celé vesnice. Výsledkem je kniha „Malý Puchermann běží domů...“ (Kleiner Puchermann läuft heim). Dětství ve Waldviertelu 1945-1952, pramen osobní povahy, který ilustruje jak různé aspekty sociálních dějin dětství, tak určité napětí mezi tradičním způsobem života na vesnici a modernizací venkova ve Waldviertelu v padesátých letech. Adolf Katzenbeisser se v roce 1956 přestěhoval do Vídně, kde se vyučil u rakouských spolkových drah. Jeho zážitky a zkušenosti, které získal jako pozdější strojvedoucí, jsou tématem jeho druhé knihy s názvem „Mezi párou a dieselem“ (Zwischen Dampf und Diesel), která vyšla roku 1988 jako svazek číslo patnáct v řadě „Nezapomeňme...“ (Damit es nicht verlorengelht...). Od té doby sepsal Adolf Katzenbeisser další vzpomínky, které vydává ve vlastním nakladatelství. Je zván na čtení svých knih a je členem kroužku tvůrčího psaní starších lidí, kteří se pravidelně setkávají. Svůj postoj ke psaní stručně vyjádřil: *„Již jako malý chlapec jsem si dělal krátké poznámky a statistiky. Mezi mým patnáctým až pětadvacátým rokem jsem si pravidelně zapisoval každodenní události. Ale to bylo spíš pro zábavu a taky abych nezapomněl psát. Ale opravdová touha po psaní to nebyla. Teprve když mi bylo čtyřicet let, tak jsem se chopil péra. Impulzem ke psaní se pro mě stala kniha Marie Gremelové „Devět let ve službě“ (Mit neun Jahren im Dienst).“*

2. Definice a tradice populární autobiografie

Doposud jsme se zabývali ženskými deníky, knihami domácností, účetními knihami, dopisy z fronty a písemnými vzpomínkami, které byly doplněny ústními poznámkami z řad příbuzných a známých. Dále jsem zmínila fotografie a vlastnoručně vypracované skicy vesnic a domů, školní sešity, školní vysvědčení, různé úřední dokumenty a psaní určená úředním institucím. Všechny tyto prameny byly sepsány jak neznámými ženami měšťanského původu a ženami z nižších vrstev společnosti, tak muži z nesourodých nižších vrstev společnosti. Jak bylo již dříve řečeno, životy a životní skupiny některých rodových skupin zůstaly dlouho v historických biografiích opomíjeny. Od osvícenství došlo více k uzavření žen do soukromé oblasti a neveřejného života, přičemž toto omezení bylo odůvodněno přírodou a rovněž zahrnovalo názor, že ženy netvoří dějiny. S tím se pojilo mínění, že by většina žen neměla psát žádné významné dokumenty nebo písemnosti osobní povahy. Obdobný názor, který zastávala poměrně dlouho historická věda, platil pro muže selské společnosti a pro dělníky, či pro obyčejné vojáky, jejichž společenská prestiž byla až do konce devatenáctého století velmi nízká.

Teprve v osmdesátých letech začala objevná cesta do nehegemoniálních historických psaných kultur, které v německy mluvící oblasti vyšly z etnografie: V roce 1985 vydal Bernd Jürgen Warneken z Ludwig-Uhlandova Ústavu pro empirickou kulturní vědu v Tübingenu knihu „Populární autobiografie“ o „nepsavosti národa“, kterou demonstroval jako produkt a spoluprodukt vysvětlené tzv. zanedbané spirály (Neglektionsspirale). Na pozadí krajně pozitivních výsledků běžných výzev ke psaní určených pro seniory rozvinul Warneken tezi, že také lidé z nižších vzdělaných vrstev by měli mnohem více psát písemnosti osobní povahy než doposud – a dokonce ve formě rozličných textů, jejichž šíře sahá od žánru dopisu zahrnuje dopisy z vojny, žádosti úředním institucím, přes memoáry a rodinné kroniky až k selským zápisníkům. Pro všechny tyto typy pramenů použil Warneken pojem „populární autobiografie,“ který se rychle vžil - tím víc, že v následujících letech, jak již bylo zřetelné, objevil či znovuobjevil skutečně vzrůstající množství nejrozličnějších populárních pramenů osobní povahy. To platí zejména pro raný novověk a dále pro devatenácté a dvacáté století, ve kterých došlo k významným společenským zvrátům a které byly předpokladem pro enormní nárůst nejrozličnějších pramenů osobní povahy. Některé z těchto pramenů jsou nyní podrobeny výzkumu badatelů, jiné nás ponoukají k dalším otázkám, které přímo nesouvisejí s historií.

Jen ojediněle byly analyzovány četné zápisky a hospodářské knihy venkovanů, i přes to že neobsahují jen nejrůznější data a informace týkající se způsobu hospodaření, příjmů a výdajů daného dvora, ale také rodinného života více či méně subjektivní vlastní zážitky a zkušenosti. Naopak existuje v historiografii spolkových německých zemí a rovněž i v Rakousku řada výzkumů na bázi dopisů z válečných front a dalších populárních zápisků z války. Ačkoli tyto prameny byly ještě v roce 1986 popsány jako „neobjevené“ a v roce 1989 byly „sporadicky využívány“, zdá se logické vzhledem ke skutečnosti, že především obě světové války dvacátého století přinesly obrovskou popularizaci soukromého psaní. Vyhodnocení polní pošty se doposud rozšířilo především o metody „oral history“ a tím značně omezilo oblast výzkumu subjektivně orientovaných válečných dějin a také umožnilo novou perspektivu pro zkoumání válek před druhou světovou válkou, která by mohla být užitečná pro biografické výzkumy. Přitom je nutné pamatovat, co také bezesporu zaznělo ve výše citovaném polním dopisu z Ruska mlynářského syna Williho Vogta z roku 1943, který konejšivě napsal: *„Vede se mi dobře a jsem zdrav... Nemusíš si dělat žádné starosti....“* Tento úryvek je důkazem toho, že se v řadě dopisů nezrcadlí skutečná válečná realita, ale že dopisy a deníky vojáků jsou jejich autory cenzurovány. Již v první světové válce, která byla v mnohém ohledu totální, došlo k masivní manipulaci pramenů osobní povahy v oficiální válečné propagandě šířené médií, která ovlivnila jejich formu, tendenci a obsah. Již po roce 1918 sepsané paměti vojáků nižších vojenských hodností se konstituovaly, tak že byly vydány, což vyvolalo napětí ve vlně oficiální kultury vzpomínek, která vytvořila ještě před nástupem národních socialistů „mýtus válečných zážitků“ a zároveň zdůraznila „ochranné společenství.“ Edice protichůdných vzpomínek měla být až na několik výjimek zachována až do dnešní doby. Přes právě výrazné množství novějších studií, které se zabývají polní poštou, trvá trend, že tyto výzkumy doposud z větší části souvisejí s vojáky. Válečné dopisy žen nebo korespondence mezi jednotlivými ženami a jejich zajatými muži, syny nebo otci stojí v zájmu bádání jen zřídka. Jedním z důvodů může být fakt, že dopisy mužů z fronty, které poslali domů, se častěji zachovaly, na rozdíl od dopisů žen, jejichž dopisy se již mnohdy během války ztratily. Nicméně nejen požadavek ale také otázky vycházejí z výzkumu polní pošty po hluboce válkou poškozených vztazích mezi mužem a ženou, jak tento problém formuloval Wolfram Wette. Výzkumy pohlaví umožňují nové pohledy na vzájemnou závislost mezi odlišným mužským a ženským vnímáním, zážitky a názory během války a po ní a jejich stabilitu nebo změnu v kontextu biografických a strukturálních podmínek. Intenzivní výzkum spousty zaslanych dopisů žen z doby války by ostatně mohl vést ke zničení rodově ideologických stereotypů a navázat na výsledky literárního a kulturněvědeckohistorického

ženského bádání, které vytvořilo vrchol ženské kultury psaní dopisů na počátku zde pojednávaného období totiž v desetiletí okolo roku 1800. Tato kultura byla ovšem zprvu záležitostí takzvaných „vzdělaných stavů“ především „romantiček“, které – vydělené ze společenských pozic autorek – nicméně všestranně přispěly se svými literárními dopisy v tomto časovém období k brzy vzniklé „feminizaci“ soukromého dopisu jako žánru. Dopisy měly být psány „přirozeně“ a „citlivě“, neboť měly odpovídat ideálnímu ženskému charakteru. V interakci s tím se konstituovala v měšťanské společnosti primární funkce dopisu jako nástroje ženského vzdělání. Důsledkem toho došlo již na konci osmnáctého století k obrannému postoji vůči uveřejňování ženských dopisů, které v devatenáctém století zůstalo vyhrazeno pouze pro úzký kruh rodiny. Více než kdy jindy přetrvával názor, že ženy píšící dopisy, místo aby cestovaly, obchodovaly, dělaly politiku nebo aby psaly „velkou literaturu“ – což mělo být v praxi v průběhu první světové války 1914/18 mnohonásobně zrelativizováno

Zejména v devatenáctém století si ženy psaly různé typy pramenů osobní povahy, které se týkaly jejich rodiny, což se odrazilo také v dějinách autobiografií v užším smyslu. Společnost měla pro tuto ženskou zálibu pochopení, neboť přetrvával klasický model, který vznikl kolem roku 1800, a jehož autory byli Jean-Jacques Rousseau (1764/70) a Johann Wolfgang von Goethe ve svém více svazkovém díle „Z mého života. Báseň a pravda“ (Aus meinen Leben. Dichtung und Wahrheit 1811/14). V dílech těchto autorů byla autobiografie pojata jako výraz měšťanského a výlučně mužského individua, jako sebereflexe své osobnosti a byla tematizována jako vývoj a působnost svého vlastního „Já“. Tento normativní koncept přirozeného „vývoje“ samotného individua ale nebyl v souladu s podmínkami života žen vyrůstajících jak v měšťanském, tak ve šlechtickém prostředí. Řada neznámých spisovatelek, umělkyň, učitelek a bojovnic za práva žen v průběhu devatenáctého století sepsala pozoruhodný počet nejrůznějších autobiografických textů, které částečně publikovala. Jen některé z nich následovaly Goethův vzor, většina žen psala spíše rodinné kroniky nebo vzpomínky týkající se jejich dětství nebo povolání. Kolem roku 1900 se v množství těchto autobiografických textů objevily první zčásti anonymní vzpomínky dělnic. Jejich texty jsou výrazem boje a rostoucího významu dělnického hnutí, zájmu veřejnosti o proletářský život a v porovnání s jejich mužskými protějšky jsou publikace dělnic ojedinělým jevem, což lze zdůvodnit společenskou hierarchií, ve které měli největší vliv muži. Na druhé straně tehdy vznikl zřejmě nový autobiografický žánr, přičemž podmínky jeho vzniku byly výzkumem rozdílně interpretovány: zatímco Richard Klusarits a Friedrich G. Kurbisch, kteří již dříve vydali působivou sbírku autobiografických textů dělnic, se nápadně shodují, což odůvodňují

srovnatelnými životními podmínkami, Charlotta Heinritzová se především zaměřila na působení určitých vzorů editovaném textu z roku 1895. V roce 2000 vyšel v Berlíně v knize Emmy Adlerové s názvem „Kniha mládeže. Pro děti proletariátu“ (Buch der Jugend. Für die Kinder des Proletariats) příspěvek Anny Altmann „Ze života jednoho proletářského dítěte“ (Aus dem Leben eines Proletarierkindes). Struktura a obsah tohoto textu vytvořily model pro čtené dílo Augusta Bebelů „Dějiny dětství jedné dělnice Adelheid Poppové“ (Jugendgeschichte einer Arbeiterin von Adelheid Popp), který je vydal roku 1909 anonymně a které značně ovlivnilo vydaný „Památný list“ z roku 1912 s osmnácti příspěvky pojednávajících o životě žen rakouského dělnického hnutí. Proletářské a měšťanské socialistky zde popisují svůj život před a po vstupu do socialistické strany ve formě, jejíž kulturní tradici nepřirovnal Heinritz s ohledem na dřívější studie dělnických autobiografií ke klasickému výchovnému románu, nýbrž k Augustinovu „Vyznání“.

Existují provokující nebo čistě teoretické diskuse o možných modelech pro autobiografické psaní vzhledem k reálnému obsahu a sociální roztržičnosti proletářské vzpomínkové literatury. Diskuse interpretovaly daný pramen osobní povahy jako podstatné napětí mezi formou a obsahem nebo jinak řečeno neřešitelný rozpor mezi kulturní normou a životní realitou, která byla objasněna a hodnocena. Je obtížné se ptát, zda autobiografická forma popisu života vytváří nebo zda život určuje formu psaní. Měli bychom pochopit tyto různé na sebe vzájemně působící roviny a rovněž i konstituované prvky autobiografického psaní, přičemž život daného jedince by měl být koncipován do dvou časových období. Měl by se vztahovat k autorově minulosti a k přítomnosti, ve které vzniká autobiografický text jako celkový výsledek sociálního a komunikačního jednání. To rovněž platí pro aktuální populární autobiografii, jak krátce ukázal Günter Müller, tím že sledoval působení „vlastního Já v minulosti“ a „vlastního Já v přítomnosti“ v životopisných vzpomínkách dvou žen. Obě dvě se narodily ve stejných prostředích v roce 1902, později si vybraly stejné povolání učitelky a ve stáří napsaly zcela opačné autobiografické texty, co se týká jak jejich obsahového těžiště, tak zřetelů na zvolené vyprávěcí modely.

S pozorným zřetelem na možné rozdíly se také Müller zapojil do debat týkajících se kritiky pramenů a populárních autobiografií. Diskuse, které byly doprovázeny nepopíratelnou vysokou výpovědní hodnotou řady pramenů pro otázky sociálních dějin, dějin rodiny a všedního dne, dějin žen a dějin mentalit, se zaměřily doposud na specifické vzory představení mužů a žen. Jen zčásti se může navázat na pozorování a úvahy historiků „oral history.“ Je třeba zdůraznit převahu deskriptivního způsobu vyprávění, které se orientuje hlavně na faktické, vnější životní podmínky a na častější použití kolektivních slov „my“ a

„člověk“ především ve vzpomínkách na dětství, v textech lze najít rovněž jen nepatrný stupeň introspekce nebo psychologie a tím je silně potlačen subjekt vyprávění a místo něj se objevují kolektivní identity. Hlavně vyprávění mnoha žen jsou ostatně řazena k „cyklickému“ nebo „přesnému“ časovému konceptu, tak že konotují rytmiku všedního dne a opakování stejných věcí. Právě to stojí v pozadí primárního autorství a zvláštních vlastností žánru, který se etabloval v osmdesátých letech, jak ve vídeňském díle „Dokumentaci životopisných zápisků“ (Dokumentation lebensgeschichtlicher Aufzeichnungen), tak také v archívu v Tübingenu, který založil Bernd Jürgen Warneken, byly nejdříve shromážděny nezveřejněné rukopisy, které byly sepsány ve stáří v retrospektivě. Rukopisy byly většinou určeny jen pro užší rodinu, a tak byly v mnohých ohledech zproštěny požadavkům knižního trhu a „tlaků“ hegemoniální psané kultury. Laičtí autoři a autorky těchto textů byly většinou lidé, kteří pocházeli z nižších společenských tříd převážně z venkova, přičemž většinu tvořily ženy. Při psaní se držely jen někdy převládajících modelů typických pro autobiografické texty, většinou se řídily ústní tradicí, která se v jejich rodině předávala z generace na generaci a dokonce i legendami. Nepochybně senzační příklad představuje prostěradlo popsané slabým písmem mantovské vesničanky Clelie Marchiové, která provedla, co slyšela a co dělali již staří Egypťané - totiž psala na sukno. Po smrti manžela již nepoužívané společné prostěradlo se jí stalo symbolickým nositelem záznamů životních zážitků. Tento ojedinělý exemplář dnes představuje klenot „Archívu deníků“ v toskánském městě Pieve Santo Stefano, kde jsou každoročně v rámci národní soutěže vyznamenány zvláštní cenou nejružnější populární prameny osobní povahy. Všechny reprezentují, jak řekl zakladatel tohoto archívu Saverio Tutino, druh „kolektivní paměti obyčejných lidí Itálie.“

To znamená novum v dějinách autobiografie s ohledem na kvalitu rukopisů a na jejich kvantitu, která se rychle zvýšila - především díky nejružnějším výzvám k sepsání pamětí. Tyto podněty vyšly, tak jako v případě již v úvodu své studie představené selky z Waldviertelu Marie Beischlagerové, z iniciativy archívů, od samotné historické vědy nebo byly rovněž úspěšně podníceny různými organizacemi a programy pro vzdělání dospělých, které uveřejnily výzvy ke psaní, v rádiu a vypsaly soutěže pro seniory. Také brzká konjunktura zveřejňování dokumentů osobní povahy přispěla k její dnešní popularitě. Především vliv zfilmovaných knih „Podzimní mléko“ (Herbstmilch) a „Tvrdý chléb“ (Hartes Brot), 1984 a 1989 vyšly poprvé, by se neměl podceňovat a již zmíněná kniha Marie Gremelsové „Devět let ve službě“ (Mit neun Jahren im Dienst) měla na její čtenáře velký vliv. Například Adolf Katzenbeisser uvedl, že hlavním impulzem k sepsání jeho pamětí byla četba knihy zmíněné Marie Gremelsové. V případě syna malého bavorského sedláka Franze Xavera

Ismaira, jež napsal memoáry, které líčí jeho dětství a jeho zkušenosti jako námořníka, se často odvolává na dílo Anny Wimschneiderové. Jeho dílo je plné antiklerikálních narážek, které odůvodňuje knihou Anny Wimschneider. Doslova píše: „*Dnes v demokracii má také malý muž právo se bránit. Proto vybírám několik vět z knihy Anny Wimschneiderové (...).*“

Když se dá do souvislosti mnohé výzvy a motivy ke psaní této populární autobiografie s jejich historickými předchůdci, dostane se do popředí dvojí kritická posouzení pramenů. Nově se muži, kteří si píší deník, stávají vzorem žen, jejichž vyprávění poznamenal život plný práce, chudoby, bídy a starosti. Úkolem historika je autory příběhů podnítit ke psaní, věnovat se jim a v případě vydání jejich paměti stylisticky upravit. To platí pro proletářskou autobiografii na přelomu století a pro částečně editované paměti lidí z nižších společenských a marginálních vrstev, jež byly vydány a editovány faráři, lékaři, učiteli nebo lidovými pedagogy, členkami prvního ženského hnutí, kteří se angažovali v „sociální otázce.“ Zde je obzvláště zřejmý sociální protiklad mezi podněcováním a autorstvím, nerovnost v přístupu ke vzdělání se odrážela v mnohých dalších textech historických či dnešních populárních autobiografií - a tam, kde autoři psaní necvičili, se málo sebevědomé autorky a autoři životních příběhů orientovali na předpokládaná očekávání a na otázky, které zajímaly historickou veřejnost, což ukázal příklad Marie Beischlagerové. To, že se tato žena v průběhu psaní svých zápisů (auto)biografických textů věnovala také tématům, které sama definovala, je důkazem získané sebedůvěry v psaní a naopak se v jejích textech ukazuje velká snaha psát spisovně a živě, což může také znamenat přizpůsobení se hegemoniálním vyprávěcím vzorům. To je charakteristické zejména pro texty napsané v devadesátých letech. Dnes je definované, jaké texty jsou dobré, čtivé nebo autentické, jejichž autory jsou obyčejní lidé, mnohé paměti jsou vydány a hojně čteny, což vzbuzuje velké naděje na veřejně uznané autorství. V posledních letech se stále více vkládají rukopisy do řady nazvané „Dokumentaci životopisných zápisů“ (Dokumentation lebensgeschichtlicher Aufzeichnungen), texty jsou psány načisto na počítači a editovány vnučkami a vnuky autorů. Navíc se okruh autorů archívu stále rozšiřuje. Dnes zahrnuje kromě mnoha textů z venkovských a městských spodních vrstev také četné záznamy z širokého spektra měšťanského prostředí. Velká část archiválií pojednává jen o určitých fázích života nebo o jednotlivých tématech, zatímco další část zahrnuje vyprávění od doby předků, okamžiku autorova narození až po jeho stáří.

U současné populární autobiografie máme co dočinění s nestejnorodým množstvím textů. Jak současné formy „zřetelu na sebe sama“ tak základní vzory textů nebo tradice a rovněž „relevantní produkce“ jsou rozdílné, takže se pojem „populární“ zdá smysluplný, protože je ohraničený žánrem klasické, měšťanské autobiografie a podstatnou konstrukcí

mužského „Já“ a „individa.“ Tento vzor univerzální, vyšší, absolutní normy sledovaly, jak jsem již zmínila v devatenáctém století jen některé měšťanské autorky a jen zřídka ženy – každé rozdílně – také muži marginálních skupin a nižších společenských vrstev, když psali své paměti. Jejich autobiografické příspěvky nejsou důkazem přijetí zásad hegemoniální písemné kultury ve smyslu teorie postupného „prosakování“ „ze shora dolů“, jak bylo prezentováno v kontextu moderních výzkumů. Je evidentní, že biografické bádání založené na bázi některých pramenů předpokládá radikální rozšíření druhových pojmů jako nová koncepce postavená na „nejednotě“ nebo na „rozdílu“ teoretických klíčových pojmů sloužících k analýze autobiografické literatury, jako například pojmy „individuum“, „individualita“ nebo „sám“ a „subjekt.“

3. Soukromý deník mezi normou a praxí

Mnoho z toho, co již bylo řečeno, platí také pro žánr pramenů osobní povahy, který stojí v centru mých následujících zkoumání – totiž pro soukromý nebo intimní deník. Tato studie je omezena na příklady deníků žen a dívek, které jsou podrobně představeny, přičemž jsem vyšla z faktu, že také deníky představují kulturní konstrukty. Současně se má tato perspektiva silněji vztahovat na životní praxi autorek autobiografických textů, čímž se dostávám k různým formám a funkcím ženských deníků.

Jednomyslně nechť je citována předmluva autobiografických záznamů Johanny Gramlingerové, která se narodila v roce 1904. Je jedním z mnoha důkazů, že od mládí vedený deník mohl sloužit jako předloha nebo jako pomůcka, když chtěla jeho pisatelka ve stáří sepsat své vzpomínky, což rozšiřuje velký svazek deníků o možné vlivy autobiografického psaní o další prvek. Ve směsi různých časových rovin a forem sebeztvárnění se mohly křížit základní vypravěčské modely a konvence a to mohlo vyvolat i konflikty. Zmíněný citát pojednává zároveň naléhavě o požadavku na neprodejné, intimní „Já“, které je přístupné jen sobě sama, a jehož obrysy a ocenění se může v průběhu života měnit: *„Nyní jsem přečetla malý, uzamykatelný deníček s pevným úmyslem, že to je dnes naposledy. Pořád jsem měla nějakou výmluvu a nechtělo se mi můj deník hodit do kamen. Ale docela často jsem chodila k Dunaji, do kterého jsem deník mohla hodit. Ale na to jsem líná. Nechci se s ním rozloučit. První dvě strany jsou sentimentální, asi jsem zrovna četla knihu Hedwigy Courths-Mahlerové, která mě inspirovala k napsání nemožných žvástů. Ale tahle hezká knížečka mi má ušetřit slova. Chtěla jsem deník, který bych mohla uzamknout a v obchodě neměli nic levnějšího...“*

Ve dvacátých letech, kdy byla autorka mladá, byly v módě deníky, které se mohly zamykat. To neplatí jen pro měšťany, kteří používali více či méně drahé, v umělé či v pravé kůži vázané deníky, které byly ozdobené zlatým nápisem. Deníky se staly v průběhu devatenáctého století symbolem „tajemství individua,“ nehledě na historické zakořenění v psaní deníku v náboženské sebekontrolě a v cizí kontrole. Příklad Johanny Gramlingerové dokazuje, že na počátku dvacátého století bylo vlastnictví deníku, který se mohl zamknout, pro příslušníky nižších společenských vrstev velmi atraktivní. Tato žena se narodila roku 1904 v malém průmyslovém městě v Horním Rakousku v sedmičlenné železničářské rodině. V šestnácti letech opustila rodný dům a stala se služkou. Přestože neměla příliš peněz, splnila si svůj sen a nárok na „tajemství“ za zavřenými deskami deníku. Při psaní použila kódování, což později zpětně rozpoznala. Sama si asociovala patos svých prvních sentimentálních zápisků s knihou tehdy populární autorky milostných románů Hedwigy Courths-Mahlerové, jejíž obsáhlé knihy líčily vzestup, bohatství a štěstí sociálně slabších lidí.

Jak dalece byla Johanna Gramlingerová při psaní ovlivněna knihami Hedwigy Courths-Mahlerové, je nejasné. Je zřejmé, že svoje „osobní tajemství“ a svojí introspektivu přijala podle určitých vzorů. Za důležité zjištění pokládám, že deník z období jejího mládí obsahuje rychlé změny pocitů, přání a zážitků v souvislosti s individualizací, kterou v oné době prožívala. Tyto souvislosti se hodně diskutovaly právě v době, kdy vídeňská psycholožka Charlotta Bühlerová předložila v roce 1922 výsledky svých vědeckých bádání týkající se deníků mladých lidí. Obsah nějakého deníku pramení z potřeby izolace a ze specifických problémů pubescentů jako pudu, z toho odvozuje vývojové psychologické teze týkající se puberty. Podle Charlotty Bühlerové interpretuje deník autentické osobní výpovědi této vývojové fáze. Její biologisticky odůvodněný názor kritizoval Siegfried Bernfeld, který byl ovlivněn psychoanalytickými premisami a který zdůrazňoval kulturní kontext deníkových zápisků mladých lidí. Pubescenti nejsou poháněny svým pudem, nýbrž se mnohdy pokoušejí dodržet určitou normu, jejich psaní se orientuje, nehledě na všechny rozdíly při psaní, na každodenní „vědomí o denících.“

Ve zde naznačené opozici mezi praxí a normou, mezi množstvím a jednotností, tajemstvím a kontrolou, se zvyšují momenty napětí, které jsou také odůvodňovány novějšími, kulturně vědecky orientovanými výzkumy deníku. Pro takzvané „laické deníky,“ které nebyly příliš ovlivněny literárními leitmotivy, je charakteristická topoi bezprostřednosti a zvláštní autenticity, která se v nich projevuje. Je nepřehlédnutelné, že formy, funkce a obsahy populárních ženských a dívčích deníků podléhaly v historickém kontextu silné kulturní a sociální normě - ať již vzorci uveřejněných deníků nebo románů v deníkové podobě, které se

částečně hodně četly a napodobovaly, či přísné normě ženské roli, se kterou byly mladé dívky konfrontovány v průběhu své výchovy ke křesťanské manželce a matce. To v žádném případě neznamená, že takové formy a normy nebyly pisatelkami deníků podvraceny, měněny a porušovány. Pro dívčí deníky to názorně doložil Philippe Lejeune ve Francii v devatenáctém století. Prostudoval celkem 114 deníků většinou měšťanských dívek z období mezi lety 1789 až 1914, kdy tento žánr vznikl, rozšířil je a nakonec došlo ke skutečné záplavě „deníků lepších dívek,“ které jeden německý literární vědec definoval ještě v roce 1969 jako „pochybné nové vydání sentimentálních deníků citovosti.“ Lejeunes byl opačného názoru a pokračoval v analýze tam, kde ve dvacátých letech skončila Charlotta Bühlerová, totiž v rychlé popularizaci kultury psaní deníků, která se díky středním a vyšším školám prosadila.

Tato kultura mladých se etablovala především jako kultura dívek. Řada výzkumů mnohokrát zdůraznila, že se deník stal především „ženským žánrem“ a že nebyl určen pro veřejné publikum ani pro literární uznání, ale jeho psaní mělo jiné příčiny, které v mé studii mohou být naznačeny. Rozhodující je podle mého názoru, že v devatenáctém století byly deníky určeny k zaznamenání pocitů z oblasti intimní sféry. Tento trend se zřetelně projevil v pojmu „intimní deník“ (Journal Intime), ačkoli se toto označení používalo v literárně vědeckém diskurzu až do doby, kdy vyšly deníky Anaïs Ninové, pouze pro příklad spisovatelsky činných mužských „vnějších stran“ nebo „cizinců“ ve společnosti. Henri-Frédéric Amiel, Stendhal a Franz Grillparzer uveřejnili své intimní deníky, odkryli totiž to nejnítěrnější a tím vznikl kult pocitů, obav a pochyb nad sebou samým. Emocionalita, subjektivita, iracionalita, popis všedních dnů a soukromí byly primárně přisuzovány ženám. A ženy byly v určitém ohledu také „cizinci ve společnosti,“ měšťanská společnost jim upírala četná práva seberealizace v mimo privátní sféře.

Ovšem existují také historické momenty vycházející z takových aspektů, se kterými souvisí velké rozšíření vedení deníků – především obě světové války minulého století. To že tehdy více lidí a více společenských skupin psalo nejen miliony dopisů, ale že si mnoho vojáků vedlo válečné deníky, dosvědčují četné příklady „Sbírka pozůstalosti“ (Sammlung der Frauennachlässe) a „Dokumentace životopisných zápisků“ (Dokumentation lebensgeschichtlicher Aufzeichnungen). Tyto příklady mají znovu poukázat, aby se prokázalo, že forma uzamykatelných „hezkých deníčků“ – tak jak byla rozšířená - představuje jen jednu možnost z mnoha dalších, jak si ženy a dívky mohou psát své deníkové zápisky.

4. O různých formách populárních dívčích a ženských deníků

Nehledě na hegemonické předlohy a módu převládalo v psaní deníků velké množství forem a toto množství ve dvacátém století ještě stoupalo. Především soukromé deníky žen korespondují ve svém úhrnu s násobením ženských životních zkušeností v průběhu tohoto století. Ženy čerpaly své zkušenosti v soukromí a v průběhu každodenního dne, jak ukazuje výzkum Susanne zur Niedenové, která jej nazvala „Výjimečný všední den“ (Alltag im Ausnahmestand) ve svém mnohdy citovaném díle *Ženské deníky ve zničeném Německu 1943-1945* (Frauentagebücher im zerstörten Deutschland 1943-1945). Chtěla bych uvést několik příkladů, které dokládají, jak dalece formy ženských deníků vztahují na všední den a tak představují výraz „životní praxe.“

Stručně necht' je znovu poukázáno na deníky Theresie Vogtové z Weinviertelu, jež kladla vysoký důraz na vedení účtů. Příbuznost napsaných stále opakovaných deníkových zápisů s již zmíněnými selskými, hospodářskými deníky, jejichž tradice sahá až do sedmnáctého století, je patrná - nehledě rovněž na přítomnost poznámek týkající se války. Dalším typem ženského válečného deníku představuje velkoformátová kniha domácnosti Agnes Henkové, která se narodila v roce 1884 a jejíž deník se v roce 1943 rozdělil na dvě části. Na jedné straně stojí jen krátce napsané „denní události“ jako například: *„letecký poplach mezi jednou a třetí hodinou v poledne.“* Na další straně jsou zaznamenány výdaje a příjmy. Během jejího útěku z Vídně v roce 1944 se prosadil deníkový charakter jejích zápisků, který dokumentuje častější denní a především válečné události, jako například: *„27. a 28. dubna 1944 byl Fritz ve Friedrichshafenu úplně vybombardovaný. Zachránil si jen holý život...“* Později se její text proměnil v retrospektivní poznámky, které představují formu rodinné kroniky.

Již jsem zmínila druhou dimenzi množství forem populárních ženských deníků, totiž velmi časté splynutí žánrových forem nebo žánrů soukromého psaní, tento jev se týká zejména kombinace mezi deníkem, dopisem a autobiografií. Na konci deníku se mohou opakovat rozsáhlé autobiografické zápisky, chronologické vzpomínky počínaje dětstvím a konče stářím, aby se autorovi podařilo písemně zachytit aktuální životní situaci. Názorným příkladem jsou paměti Johanny Putziové, která se narodila roku 1921 jako jediná dcera sloužky v Korutanech a jako svobodná matka se dvěma dětmi si vzala horníka. Po pobytu v nemocnici, kde se léčila s psychickým onemocněním, si v roce 1976 krátce psala autobiografické zápisky o svém životě od narození po současnost do dvou velkých školních sešitů. Její zpětný pohled na svůj život vyústil ve vedení zápisků, které se podobaly deníku a

kteřé se primárně týkaly její rodiny a jejího stále choulostivého zdravotního stavu. „*Dnes jsem měla opět bolesti (27.8.76) a za dva dny se opakovaly. 28.8.76 jsem přišla navštívit společně s mojí švagrovou Karlou svého syna Johanna do nemocnice, kde leží, a později jsme na několik hodin jeli k matce mojí švagrové. Cítím se lépe, ulevilo se mi. Dnes máme posvícení, ale my nejdeme nikam. Můj muž miluje jen svou práci.*“

Zveřejněné dopisy, které si autorky deníků znovu přepisovaly do svých deníků a které mohly působit dojmem bezprostřední aktuálnosti, zhuštění nebo dramatizaci vyprávění, se znovu ukazuje na příkladu deníku křemžské měšťanské dcery Wetti Baumgartnerové z konce devatenáctého století. Tato mladá žena si přepisovala do svého deníku nejen obsah všech dopisů, které ještě před sňatkem dostala od svého snoubence, ale také své odpovědi na dopisy a obsah další korespondence. Tím se znásobila na jedné straně perspektiva vyprávění a na druhé straně se omezil rámec vyprávění, tím že se děj deníku mohl zredukovat jen na obsah jednotlivých milostných dopisů. Co se mimoto mohlo ještě stát, se nedozvíme – citový dialog se snoubencem je autorčíným hlavním tématem. V protikladu k tomu mě napadlo, že v deníku Wetti Baumgartnerové v letech po uzavření sňatku byly zápisky tohoto druhu ojedinělé, stále více popisuje utrpení a únavu životem, takže její deník získal spíše kronikový charakter.

To se nezdá typické. Mimořádně populární ženské deníky z devatenáctého století se spíše orientují na starší formy deníků než na intimní deník. Důkazem toho, je deník mlynářky Terezie Vogtové nebo kniha narození, rodinné kroniky nebo památník rozšířené ve šlechtickém a měšťanském prostředí, všechny tyto formy byly již v osmnáctém století psány ženami, které pokračovaly v rodové tradici. Tato tradice se zřetelně ukazuje ve sbírce „Sbírka pozůstalosti“ (Sammlung der Frauennachlässe) na příkladu tenkého „Deníku Anny E.“ který si začala psát v Ofenu (v Budě) v Novém Klášteře (Neustiftu) v Maďarsku 1843 a skončila s jeho vedením v revolučním roce 1848. Autorka si do deníku poznamenala narození a úmrtí svých dětí podle následujícího schématu: „*Úterý 26. července 1830 se ve čtyři hodiny ráno narodil můj syn Engelbert Ekmeyer (strana jedna). Můj syn Engelbert Ekmeyer zemřel 12. srpna 1831 ve stáří jednoho roku a čtyř týdnů. Příčinou smrti bylo onemocnění jeho matky, syn vyměnil pomíjivost za Boží věčnost (strana dvě).*“ Tato žena porodila celkem osm dětí, ale pouze jedno z nich se dožilo dospělosti. Na poslední stránce svého deníku zmínila rovněž smrt svých rodičů v roce 1867 a tím s vedením deníku skončila.

Na závěr lze říci, že populární ženské deníky často neodpovídají zmiňovaným definicím soukromého či „intimního“ deníku. Dochované příklady svědčí o množství a antagonismu formy, znají jednotlivé vzory ale také rovněž křížení a meziformy žánru. Tato tendence se výrazněji projevuje u žen, což si vysvětlují tím, že dospívající dívky silněji

podléhaly tlaku k přispůsobení se a identifikačnímu tlaku než ženy, jejichž skutečné životní zkušenosti, ambivalence a rozporuplnost předepsaných ženských rolí byla dlouho zřejmá. Tento fakt se často zdůvodňuje, že si dívky skutečně častěji psaly do uzamykatelných deníků, který dostaly darem při narozeninách, svátku nebo při příležitosti biřmování, prvního svatého přijímání a o Vánocích, zatímco dospělé ženy ve zvláštní životní situaci psaly častěji do kalendáře nebo do školního sešitu, které jim sloužily jako deníky – ať již byl svázaný, či nikoliv, ať se jednalo o školní sešit, o knihu účtů nebo o poznámkový blok. Tyto různé typy deníků jsou v každém případě důkazem každodenní kultury deníku.

5. Funkce populárních dívčích a ženských deníků

Také funkce populárních deníků odpovídá různými způsoby každodenním životním zkušenostem žen a dívek v dané historické situaci, která se stanovila společenskou normou. Michel Foucault již dříve poukázal, že „zřetel na sebe sama“ a „starost o sebe“, které se prosadily v průběhu evropského osvícenství, nepředstavují cvičení v osamělosti, nýbrž skutečnou praxi a zároveň jsou výrazem mluveného a psaného projevu. „Zřetel na sebe sama“ znamená také „sebekontrolu“ a „sebedisciplínu“ podle společenských úkolů, ale v žádném případě neznamená výraz okamžitých zážitků a pocitů. Nejzřetelněji se projevuje v náboženském a především v pietistickém deníku, za jehož literární prototyp platí v německém prostoru „Tajný deník pozorovatele sebe sama“ Johanna Caspara Lavatera, který vyšel v roce 1771.

Zpytování svědomí, disciplína a sebekontrola, náboženství a morálka byly důležitými motivy pro dívčí a ženské deníky. V této souvislosti budiž znovu poukázáno na práci Philippa Lejeuna, který zkoumal francouzské dívčí deníky v devatenáctém století a který je rozdělil do tří fází: v první fázi (1830 do 1850) v romantickém období panovala podle Lejeuna relativní svoboda, zatímco dívčí deníky vzniklé v druhé fázi (1850-1880) byly vedeny za účelem náboženské a mravní výchovy, denní zápisy dívek byly často kontrolovány. V období po roce 1880 došlo k sekularizaci a k demokratizaci dívčího deníku a tím k překročení žánru. Philippe Lejeune uvedl řadu příkladů, které objasnily, že si stále více dívek psalo deníky jen pro sebe sama. Vzepřely se zadaným úkolům a kontrole svých matek a vychovatelek a místo toho popisovaly své vlastní zájmy, ale také autocenzurovaly.

Ve dvacátém století nalezneme funkce deníků, které popsal Philippe Lejeune, úzce vzájemně spojené. Doposud jsme se zabývala pouze rozpory v různých funkcích populárního

deníku. Zmíněná sekularizace žánru neznamenal jen potlačení náboženských funkcí deníku, ale také jejich oddělení v důsledku politické propagandy soukromého deníku. To se ukázalo již v první světové válce, když si děti vychovávané školami nebo také vlastenecky smýšlejícími rodiči vedli určitý typ válečného deníku. Tyto dokumenty ukazují, jak již tehdy byli děti zneužití a jak cítili převládající válečnou atmosféru. Podobně jako některé ženy, kopírují také dívky původně mužský typ „válečného deníku“ a velmi často používají oficiální popisy situace na frontách, kterou převzaly z denních novin. Tím je válka také mnohých dívčích deníčcích stylizována v řetězec nacionálních a hrdinských vítězství nad „barbarským“ nepřítelem, který ohrožuje jejich zemi. Tendence k politizaci populárních deníků ještě stoupala v průběhu druhé světové války a to nejen ve smyslu propagandy vedení deníků ve školách a v médiích. Německá historička Susanne zur Niedenová právem zdůraznila, že deník vedený v období Třetí říše nepředstavoval „literaturu vězení“ a tím výraz vnitřního odporu totalitního režimu, jak se domnívá Ernst Jünger, ale je populární formou národního nacionalismu. Susanne zur Niedenová vyhodnotila celkem padesát deníků různých žen a dívek, které si vedly deníky od roku 1943 a zachytily v nich průběh totální války. Výzkumy Susanny zur Niedenové ukázaly, že se většina autorek deníků identifikovala s obrazem ženy, který propagovala národněsocialistická strana, a že ženy v denících zcela opomíjí existenci koncentračních táborů, nuceně nasazených lidí, pronásledování lidí a deportace Židů.

Díky tomuto výzkumu se stává pro mě centrálně důležitá funkce ženských deníků, tj. funkce je výrazem válečných zkušeností. Může jít o životní krize, což již naznačilo nápadné rozšíření deníků pubescentů, znám ale také působivé deníkové zápisky žen, které byly zvyklé psát, když se ocitly v manželské krizi nebo se rozváděly. Podněty ke psaní nemusí být jen životní, ale také společenské nebo politické krize, které vyvrcholily ve dvacátém století v obou světových válkách. Susanne zur Niedenové přesně stanovila zesílenou produkci ženských deníků v Německu především po častějším bombardování města Berlína po roce 1943. Právě situace existenciálního ohrožení, strach a rovněž zkušenosti s útekem, s odloučením a s osamělostí zvýšily potřebu po autobiografické sebereflexi. V případě zde zmíněných deníků to neznamenal jen přeměnu knihy domácnosti v deník, jak jsem již naznačila, ale také že dříve jen sporadicky vedený deník byl znovu využit. To ukazuje následující případ Berličanky, která znovu během druhé světové války sáhla po svém dívčím deníku z první světové války. *„Listopad 1944. Sedím sama. Je znovu válka a to již šestý rok. Erich je vojákem v Norsku. Gerhard je u námořnictva na lodi Radaun. A tak jsem teď sama... Žijeme ve stálém strachu z bombových náletů. Berlín je z větší části vybombardovaný. Celé*

městské čtvrti jsou úplně mrtvé. Dneska jsem si přečetla svoje poznámky v deníku, které jsem si napsal, když byla první světová válka. To se nedá vůbec srovnat.“ Některé ženy si začaly vést deník teprve v době války, tak jako například mlynářka z dolnorakouského Weinviertelu, jejíž syn se z války již nevrátil. Hlavní důvod, proč se ke psaní deníku později již v domově důchodců znovu vrátila, byla podle mého názoru prožitá životní krize ze ztráty jediného dítěte. Manžel Terezie Vogtové se přestěhoval do velkoměsta k jiné ženě a autorka smrt svého syna nikdy nepřekonala. Ve svých denících se k synovi často vrací a vede s ním dialog. Zde je příklad zápisu z 5. července 1979 (podtrhnutí bylo také v originálu): *„Dnes je tomu 36 let (nechce se mi věřit, jak ten čas letí). 5.7. 1943 přijel domů ve tři čtvrtě na sedm z Noworossysku můj milovaný a statečný syn Willy, protože měl až do 26.7.1943 dovolenou. Ty můj ubohý synu Willy, kdy přijde mnou toužebně očekávána hodina shledání? Proč byl k tobě osud tak krutý a nemilosrdný? Prosím svatého Cyrila a Metoděje, svatou Trojici a všechny svaté, blahoslavené a vybrané Bohem za tvou ubohou duši na Dálném Východě! Budiž ti země nepřítel lehká! (I vosková svíčka hoří na památku tvé duše až do pátečního rána)“*

Vraťme se ještě více než o sto let zpátky k deníku Wetti Baumgartner-Teuschlové, která rovněž pokračovala ve vedení svého deníku z mládí, protože se její zpočátku jako „šťastně“ představené manželství s obchodníkem rychle změnilo v „nešťastné.“ Nehledě na sociální sestup byla kdysi hýčkaná měšťanská dcera v patnácti letech manželství těžce nemocná. Její deník je názorným příkladem, že se pokusila psaním reflektovat životní krizi a tím ji alespoň trochu zvládnou. Ve většině případů se ale deníky nevyznačují zvýšenou autenticitou nebo tím, co bychom dnes označili jako „nelíčenou pravdu“. Také populární deníky dívek a žen sledují v mnohých ohledech pravidla společenských konvencí a jen zřídka dávají informace o věcech, o kterých se nemluví nebo o kterých se z určitých důvodů nemůže mluvit. Proto nás nemůže překvapit, že je sexualita tak tabuizována, v protikladu s vydanými texty, které vzbudily pozdvižení, jednalo se o fiktivní texty nebo o podvrhy, jedním z nich bylo dílo „Deník polodospělé dívky“ (Tagebuch eines halbwüchsigen Mädchens) Herminy Hugh-Hellmuthové, jež vyšel poprvé roku 1919 a v roce 1922 již ve třetím vydání. V ženských denících zůstává „tajemství“ většinou „tajemstvím“, které je čtenářkám jen naznačeno a nepřímo vyřčeno. Wetti Baumgartner-Teuschlová popisuje citové vzrušení a strach před sňatkem s milovaným mužem. *„Jdu vstříc rozhodující hodině s chvějícím se srdcem a volám Boha a svatou Marii: Můj Bože, můj Bože, neopouštěj mě! Bojím se, že budu slabá! Zítra budu již opravdovou ženou, jaká dojem, jaký pocit mnou bude zmítat!... Už nemůžu dál psát, jsem tak rozrušena a nemůžu říct více, než Marie pomoz mi! (1. červen*

1872)“ Z jejího deníku se dozvíme hodně o přípravě svatby a o svatebním menu, ale nic o přijetí manželské sexuality, která byla pro mladou nezasvěcenou ženu jistě důležitá, dále autorka podrobně popisuje přípravy na příchod očekávaného dítěte, ale nepíše vůbec nic o porodu. Později když její muž začal pít a podváděl jí, se autorka uchyluje k šifrování slov a dokonce některá slova vypouští, tak jako 10. ledna 1880, kdy nahradila slova „opilý“ a „hrubý“ čísly: „(...) byl o39l63 a 498ý.“

Taková forma autocenzury znamenala asi také ochranu před sebou samým, protože zápis ponižujících zážitků určitým způsobem znovu působil, znásobil je a tím více vzpomínky znovu ožil. V dalším ohledu ale pramení autocenzura jistě také ze strachu, že by mohl být deník čten a uveřejněn. To se týkalo žen, které ve svých denících z druhé světové války nezmínily nacionálněsocialistické zločiny. Obzvláště drastický je příklad deníku Vídeňanky Almy Bernhardové, která ve svých 47 denících sepsaných během let 1908-1979 zcela opominula svůj židovský původ a v době Třetí říše se jí podařilo přežít na vlastní pěst a nikdo neodhalil její „tajemství“. O jejím židovském původu víme jen díky dokumentům, které před svou smrtí odkázala spolu s deníky své sousedce.

Konečně se dostávám k poslední funkci dívčích a ženských deníků, o které chci dále diskutovat. Tato funkce stojí na konci škály všech doposud zmíněných tendencí a můžeme ji definovat pomocí slova „odpor“ či „opozice“. V souvislosti s definicí této funkce nechci zajít tak daleko jako Doris Niemeyerová, která po roce 1986 předložila výsledky bádání o intimním ženském deníku, ve kterém tento žánr definovala jako „forma přežití a forma odporu“, jako podvratné jednání, které může jejich útlak otrást. Je jistě správné, že okolnost že ženské deníky se často psaly ve zvláštní dynamice krizí, zahrnující změnu – také vždy v daném směru. Nehledě na přizpůsobení se a na prohloubení společenských norem se dívky a ženy ve svých denících bouřily proti předepsaným rolím a úlohám. Kritizovaly omezenost jejich světa a diskriminující důsledky rozdílů mezi pohlavím a snily například o rozvodu a o tom že se stanou umělkyněmi, místo aby se provdaly. Všechny tyto tajné touhy žen doložil ve svých výzkumech Philippe Lejeune. Příkladem je dívčí deník Rakušanky Gabriely Reichelové, která byla dcerou obchodníka s železářstvím z Neulengbachu a která si vedla deník mezi lety 1913-1919. Do něj si poznamenala následující: „*Nezůstanu doma ani nápad. Něco se naučím, budu navštěvovat lyceum nebo nějaký kurz, abych něco uměla a byla nezávislá. Ale za to budu muset bojovat, aby mi rodiče dali možnost se něco naučit. Ale nebojím se, prostě to nemůžu vzdát. Gretl stojí při mně a všichni příbuzní z otcovy strany mi dávají za pravdu. Na podzim chci jet do Vídně k profesorovi, aby mi dával hodiny klavíru. Mám chuť a talent ke hře na klavír, proč bych měla zkysnout doma a ničemu se nenaučit.*“

Mnohá přání a tužby mladých žen zůstaly v průběhu jejich života nevyslyšena. Ve dvacátých letech nastoupila skutečně Gabriele Reichelová na studium klavíru na vídeňskou Hudební akademii, ale v roce 1931 se provdala a stala se z ní žena v domácnosti a matka. Ale i přes to svědčí právě dívčí deníky z počátku dvacátého století, že se hranice mezi přizpůsobením a odmítnutím tradičních ženských rolí, mezi disciplínou a zbavením se kontroly a dohledu plynule stíraly - což bylo odůvodnitelné růstem dívčího vzdělání a rovněž všeobecně vyšší společenskou vahou mladistvé fáze. Tam, kde se nehledělo na požadavek na „nalezení sebe sama“ a na „vlastní Já“, se častěji tvrdilo - tak jako v případě Elfriedy Kuhnové (alias Jo Mihaly), která si z popudu své matky vedla válečný deník, který ji také její matka kontrolovala, což vzbudilo prudkou kritiku, *že její deník není žádný správný válečný dokument, ale spíše soukromý deník. Má ještě smysl pokračovat v psaní? To se ptám tebe a sebe zcela vážně. [...] Čtu na stránkách svého deníku skoro více vojenských zpráv. (1.července 1915)*“ Deníkové zápisky Elfriedy Kuhnové jsou subjektivní a kritické, později se z ní roku 1918 stala přesvědčená pacifistka. Dalším příkladem je deník klášterní schovanky Idy Pohlnerové, která v době před první světovou válkou navštěvovala učitelský ústav křížových sester v Eggenbergu u Štýrského Hradce a bylo zcela zřejmé, že její deník byl podobně jako deníky jejích spolužaček kontrolován jeptiškami. To se stalo také jednou, což podrobně zachytila a vyjádřila naději, že to bylo snad naposled. Náhle se změnila intence jejího psaní, deník je psán méně krasopisně a deník, který mě původně sloužit k náboženské sebekontrolě a k popisu školního dne, místo toho obsahoval stále více „tajemství“ a pro jednotlivá slova používá tajné písmo. 26. února 1913 si na konci svého deníku poznamenala: *„Bylo mi špatně, a proto jsem nemohla jít ke svatému přijímání, ačkoli bych dnes velmi ráda šla. Kéž by byla už neděle! V přihrádce mi už leží nový deník, který jsem si koupila v obchodě Styria. Jsem šťastná, že ho mohu zamknout, protože jsem si do něj poznamenala určité „nebezpečné věci“.*“ Jeden den zní samotný zápis na poslední straně deníku nezvratně, autorka se rozhodla, že v klášterní škole už nebude v psaní deníku pokračovat. *„A teď konec! Milovaný deníčku, už tě nebudu psát, protože bych se musela jenom rozčilovat.“*

Shrnutí

Dostávám se k závěru své studie o populárních pramenech osobní povahy a musím se znovu vrátit k výchozímu bodu, tedy k požadavku historické biografie, která všem lidem zajistí i po jejich smrti „věčný život.“ Je také nutné hledat nové biografické formy vyjádření,

kteře jsou poznamenány mezerovitými prameny, a proto by měly obsáhnout hlavně kolektivní biografie. Doposud se zachovalo mnoho krabic se soukromými písemnostmi mužů a žen, které netvořili „velké dějiny,“ ale jejichž zápisy můžou odhalit rozdílné představy každého člověka. Velmi často má historik k dispozici málo deníků a fotografií, jejichž poselství nemůže být odhaleno, kromě toho pracuje také s dopisy poľní pošty z obou válek, s rychle napsanými memoáry nebo památnými listy, které sepsali naši předkové.

Přesto v zásadě platí výrok Waltera Benjamina, který ve své literární eseji napsal: „Pascal řekl: „Nikdo neumírá tak chudý, že nic nezanechá.“ Určitě zanechá také vzpomínky, které ne vždy naleznou dědice.“ Snažme se také jako historičky a historikové předat nějaký odkaz dědicům, jejichž předkové zanechali jen málo stop. Tím nepřekročíme žádnou „vedlejší cestu historie,“ naopak zaměříme se na centrální historiografické koncepty a kategorie. Doufám, že jsem svou studií do tohoto sborníku, přispěla alespoň trochu k tomuto úkolu, jež je ještě v počátcích.

10. Vlastní analýza textu

10.1. Analýza textově externích faktorů

První překládaný text s názvem „Selbstzeugnisse als Forschungsgegenstand“ z knihy „Das Tagebuch“ (Stuttgart 1969) Petera Boernerera pojednává o bibliografii týkající se deníků, dále se P. Boerner věnuje historii vedení deníků, zmiňuje řadu historiků, kteří se pokoušeli systematizovat dochované deníky. P. Boerner ve své práci stručně naznačil vývoj deníkových zápisů od dob antiky až po rozšíření intimních deníků v napoleonské době.

Druhá studie Christy Hämmerleové s názvem „Vedlejší cesty? Populární prameny osobní povahy v 19. a 20. století v porovnání s rodovou perspektivou“ – Christa Hämmerle se zaměřila především na různé formy a funkce dívčích a ženských deníků, ve své práci zmiňuje konkrétní příklady lidí, kteří si vedli nejrozličnější typy deníků, tj. válečné, intimní. Výsledky své práce podepřela vlastním výzkumem pramenů osobní povahy pocházejících z 19. a 20. století.

Tyto odborné studie mají funkci informativní a částečně apelativní. Záměrem vysílatelů bylo informovat příjemce o pramenech osobní povahy a zároveň pobídnout historiky a historičky k výzkumu tohoto typu pramene. Příjemcem měla být odborná vědecká veřejnost.

10.2. Analýza textově interních faktorů

Tématikou textu jsou deníky, které patří do skupiny pramenů osobní povahy. Překládané texty lze označit, co se týče druhu, jako odborné studie. Hlavními znaky odborného textu v němčině jsou věcnost, objektivita, jazyková ekonomie, použití lexikálních prostředků jako jsou specifická slovní zásoba, slova cizího původu, složeniny, zkratky, citáty, atd. a použití syntaktických prostředků jako jsou infinitivní a participiální konstrukce, pasivum, oznamovací způsob, atd. Znakem odborného textu je členění do kapitol a podkapitol. Všechny tyto znaky jsou do jisté míry obsaženy i v překládaném textu. Konvence odborného textu jsou v němčině a češtině částečně podobné.⁴⁵

10.3. Praktická lexikální analýza textu

Odborné texty se vyznačují bohatostí termínů. Charakteristickým prvkem jsou v obou překládaných textech četná kompozita, složená ze substantiv a adjektiv. Význam i český překlad většiny kompozit je jasný (např. Selbstbezug – zřetel na sebe sama, Selbstkontrolle – sebekontrola, Selbstdisziplinierung - sebekontrola, Entwicklungsgeschichte – vývojové dějiny, Dogenschreiber - písař dóžete, Lebenspraxis – životní praxe). Některá kompozita šla velmi těžce přeložit např. *Selbstzeugnisse* - *prameny osobní povahy*, *Dokumentation lebensgeschichtlicher Aufzeichnungen* - *Dokumentaci životopisných zápisků, in geschlechtervergleichender Perspektive* - *v porovnání s rodovou perspektivou*.⁴⁶

V textu se následně vyskytovalo mnoho odborných termínů z oblasti historie (např. Gedankblatt – památný list, Memorialbücher – pamětní knihy, Geschäftsmemorandum – obchodní nóty, Frühe Neuzeit – raný novověk, Postillion – postilión, Tauf- und Trauungsbücher – křestní a oddací matriky, Sterbenregister - úmrtní matriky)

Důležitý prvek ve slovní zásobě představovala řada cizích slov (např. z latiny confession - zpověď, z italštiny tremolo - chvění, neklid, z řečtiny Askese - askeze, z francouzštiny Siècle de Luis XIV – Století Ludvíka XIV., ze španělštiny diario de viaje –

⁴⁵ Z. KUFNEROVÁ a kol., *Překládání a čeština*, Praha 2003, s. 65.

⁴⁶ K překladu některých kompozit jsem používala německý výkladový slovník a německý lexikon. Duden, *Deutsches Universalwörterbuch*, Dudenverlag 2001. Langesnscheidts Großwörterbuch, *Deutsch als Fremdsprache*, Berlin 2002. Lingea Lexikon, *Německý velký slovník*, Praha 2002.

cestovní deník). V rámci textu se nejčastěji objevovalo slovo „deník“, a to jak samostatně, tak i jako součást složenin (např. dívčí, ženské, válečné a měšťanské deníky).

10. 4. Praktická syntaktická analýza textu

Německý odborný text se vyznačuje zpravidla velkým množstvím komplikovaných souvětí. Oba dva překládané texty nebyly výjimkou.

So provokant oder rein theoretisch solche Diskussionen um mögliche Modelle für das autobiographische Schreiben angesichts des Realitätsgehalts und der sozialen Sprengkraft des proletarischen Erinnerungsliteratur jener Zeit auch sein mögen: Sie verdeutlichen das jedem noch so individuell gestalteten Selbstzeugnis immanente Spannungsverhältnis zwischen Form und Inhalt oder, anders gesagt: den letztlich unauflösbaren Widerstreit zwischen den kulturellen Normierungen eines Textes und der Realität des Lebens, die hier erinnert, gedeutet und bewertet wird. (s. 26)

So provokant... 1. HS

Sie verdeutlichen... 2. HS

anders gesagt... 3. HS

die hier erinnert... 4. NS – Attributsatz

gedeutet ... 5. NS – Attributsatz

bewertet wird... 6. NS-Attributsatz

Mit der hier angedeuteten Gegenüberstellung von Praxis und Norm, von Vielfalt und Einheitlichkeit, Geheimnis und Kontrolle sind jene Spannungsmomente umrissen, die auch in der neuen, kulturwissenschaftlich orientierten Tagebuchforschung betont werden: selbst für sogenannte „Laientagebücher“, die von literarischen Leitbild weniger beeinflusst sein mögen, wurde der Topos der Unmittelbarkeit oder der besonderen Authentizität, die im Tagebuch zum Ausdruck komme, dekonstruiert. (s. 37)

Mit der...umrissen... 1. HS

die...betont werden... 2. NS – Attributsatz

die...sein mögen... 3. NS – Attributsatz

wurde...dekonstruiert... 4. NS – Attributsatz

die ...komme... 5. NS - Attributsatz

11. 4. 1. Hypotaxe

11.4.1.1. Typy vedlejších vět

V překládaných studiích převládala zejména souvětí podřadná. Nejčastější typ vedlejších vět představovaly:

I. vedlejší věty přívlastkové:

Mit dem Verweis darauf möchte ich zwar nicht so weit gehen wie Doris Niemeyer, die 1986 eine Untersuchung über das „intime“ Frauentagebuch nach 1945 verlegt hat, in der sie das Genre per se als „Überlebens- und Widerstandsform“ von Frauen definiert – als eine subversive Handlung also, die deren Unterdrückung erschüttern könnte. (s. 35)

II. vedlejší věty předmětné:

Michel Foucault hat schon früh darauf hingewiesen, dass jene Praktiken des „Selbstbezug“ oder der „Sorge um sich“, die sich im Zuge der europäischen Aufklärung all mählich durchgesetzt haben, nicht primär eine „Übung in Einsamkeit, sondern eine wahrhaft gesellschaftliche Praxis“ und einen Teil eines „Rede- und Schreibbetriebs“ darstellen. (s. 33)

10.4. 2. Pasivní konstrukce

„...so hat das vielfältige Ursachen, die hier nur angedeutet werden können“

„Ein anderes Manuskript Maria Beichlagers erzählt vom Lebensweg ihres Vaters und ein nächstes vom Kampf um eine Dorfkapelle in Gars, die in den sechziger Jahren abgerissen werden sollte.“

10.4.3. Participiální konstrukce

10.4.3.1. Přičestí přítomné jsem překládala:

1. vedlejší větou vztahnou

das Tremolo des zweifelnd und klagend über sich selbst gebeugten Individuums - [„chvějivý vzduch sklíčeného individua, který zpochybňuje sám sebe a nařiká nad sebou“] (s. 22)

2. jako adjektivum

feststehenden Normen – [stálé normy] (s. 21)

3. jako adjektivum slovesné

den bislang vorherrschenden Modellen – [doposud převládající modely] (s. 28)

10.4.3.2. Příčestí minulé se v němčině vyskytuje jako součást složených slovesných tvarů nebo ve funkci adverbii. Tato participia jsem nejčastěji překládala se překládá jako přídavná jména slovesná.

ausgerichteten Darstellungen – [zaměřené představy] (s. 54)

10.4.4. Infinitivní konstrukce

V německém odborném textu jsou velmi časté infinitivní konstrukce, které jsou vlastně ekvivalentem věty vedlejší. Vyskytuje se zde infinitiv přítomný i minulý, který se většinou překládá větou vedlejší. Existují různé typy infinitivních konstrukcí:

10.4.4.1. Infinitivní konstrukce zu...infinitiv

Mehr als alles andere erscheint es ihm wichtig, ein Gefühl zu gewinnen... (s. 16)

10.4.4.2. Infinitivní konstrukce um ...zu

So haben etwa Reisende oder Zeugen wichtiger öffentlicher Vorfälle wieder und wieder zum Tagebuch gegriffen, um die soviel schneller als unter normalen Lebensumstände auf sie eindringenden Impressionen festzuhalten. (s. 17)

10.4.4.3. Infinitivní vazba sein...zu

Tento typ vazby vyjadřuje nutnost či možnost.

So ist wohl auch zu begründen... (s. 33)

10.5. Praktická gramatická analýza textu

10.5.1. Nominalizace Více příkladů

zum Ausdruck kommen – ausdrücken (s. 34)

10.5.2. Verbalizace

beeinflussen – Einfluss ausüben (s. 33)

10.5.3. Negace

a) lexém: **ohne** Erfolg (s. 45)

b) zápor větný: Veröffentlicht wurden sie bis heute **nicht**. (s. 41)

c) prefix: **un**geschminkte Wahrheit (s. 42)

11. Závěr

Cílem mé bakalářské práce byl překlad dvou originálních odborných německých textů do češtiny a jejich analýza.

V úvodní části bakalářské práce jsem se věnovala teoretickým východiskům analýzy textu. Vymezila jsem a popsala jeho jednotlivé textově externí a textově interní faktory, přičemž jsem pracovala s knihou „*Textanalyse und Übersetzen*“ německé autorky Christiane Nordové a s prací Z. Kufnerové „*Překládání a čeština*“.

Další část práce tvoří překlad vybrané kapitoly „Selbstzeugnisse als Forschungsgegenstand“ z knihy Petra Boernerera a studie Christiane Hämmerleové „Nebenpfade? Populare Selbstzeugnisse des 19. und 20. Jahrhunderts in geschlechtervergleichender Perspektive.“ Tyto texty tvoří přílohu mé bakalářské práce.

V části nazvané Vlastní analýza textu jsem zkoumala nejprve textově externí i textově interní faktory, kde jsem se následně soustředila především na lexiku, na syntax a na gramatiku. V předkládaných textech se vyskytují typické znaky textu odborného jako jsou věcnost, objektivita, jazyková ekonomie, specifické lexikální prostředky (např. kompozita, odborné termíny, slova cizího původu, zkratky a cizojazyčné citáty) a specifické syntaktické prostředky např. pasivní, participiální a infinitivní konstrukce.

Právě překlad odborných lexikálních a syntaktických prostředků mi činil největší potíže. Zvláště překlad některých kompozit a složitější infinitivních, participiálních a pasivních konstrukcí.

12. Zusammenfassung

Als Thema meiner Bakkalaureusarbeit habe ich die Übersetzung eines deutschen Fachtextes aus dem Bereich der Geschichte (Selbstzeugnisse als Forschungsgegenstand) ins Tschechische und seine Analyse gewählt.

Den Untersuchungsgegenstand stellen zwei Studien dar. Der Titel der ersten Studie heißt: „Selbstzeugnisse als Forschungsgegenstand“ und der zweiten: „Nebenpfade? Populare Selbstzeugnisse des 19. und 20. Jahrhunderts in geschlechtervergleichender Perspektive.“ Beide Texte wurden bis jetzt noch nicht ins Tschechische übersetzt.

Die primäre Aufgabe meiner Arbeit war die Übersetzung des deutschen Fachtextes ins Tschechische. Die zweite Aufgabe bestand in seiner Textanalyse.

In dem theoretischen Teil meiner Arbeit habe ich die theoretischen Grundlagen der Textanalyse bearbeitet. Ich habe hier alle textexternen und textinternen Faktoren beschrieben.

Textexterne Faktoren sind Faktoren einer konkreten Situation, in welcher der Text als Kommunikationsinstrument funktioniert. Zu den textexternen Faktoren gehören: Senderpragmatik, Intention des Senders, Empfängerpragmatik, Medium, Ortpragmatik, Zeitpragmatik, kommunikationsanlass und Textfunktion.

Textinterne Faktoren sind solche Faktoren, die sich auf das Kommunikationsinstrument Text selbst beziehen. Zu den textinternen Faktoren gehören: Textthematik, Textinhalt, Präsupposition, Aufbau und Gliederung des Textes nonverbale Textelemente und Lexik und Syntax. Den theoretischen Teil habe ich nach dem Buch „Textanalyse und Übersetzen“ von deutscher Verfasserin Christiane Nord bearbeitet.

In der eigentlichen Textanalyse widmete ich mich sowohl den textexternen als auch den textinternen Faktoren, wobei ich mich vor allem auf die textinternen Faktoren der Lexik und Syntax konzentriert habe.

In den analysierten Texten kommen alle Hauptmerkmale eines deutschen Fachtextes vor, wie z.B. Sachlichkeit, Objektivität, Sprachökonomie, spezifische lexikalische Sprachmittel (Komposita, Fachtermini, Fremdwörter, Abkürzungen) und spezifische syntaktische Sprachmittel (Infinitivkonstruktionen, Passivkonstruktionen, Partizipialkonstruktionen, Zahl von Indikativ und Nebensätzen).

Die Übersetzung der lexikalischen und syntaktischen Merkmale bereitete mir die größten Schwierigkeiten vor, vor allem dann die Übersetzung der Komposita und komplizierter Infinitivkonstruktionen, Partizipialkonstruktionen und Passivkonstruktionen.

13. Seznam použité literatury:

H.P.ALTHAUS- H.HENNE H.E.WIEGAND, *Lexikon der Germanischen Linguistik*, Studienausgabe I., II., III., 1973.

K. ARNOLD, S. SCHMOLINSKY, U. M. ZAHND, *Das dargestellte Ich. Studien zu Selbstzeugnissen des späteren Mittelalters und des frühen Neuzeit*, Bochum 1999.

P. BOERNER, *Das Tagebuch*, Stuttgart 1969.

R.VAN DÜLMEN, *Die Entdeckung des Individuums 1500-1800*, Frankfurt am Main, 1997.

R. EIGENWALD, *Textanalytik*, München 1974.

W. FRANKE, *Linguistische Texttypologie*. In: K. BRINKER (ed.): *Aspekte der Textlinguistik*. Hildesheim/Zürich/New York 1991.

W. GRIEP – H.W. JÄGER (edd.), *Reisen im 18. Jahrhundert. Neue Untersuchungen*. Heidelberg, 1986.

K.VON GREYERZ, H. MEDICK, P.VEIGT (Hg.), *Von der dargestellten Person zum erinnerten Ich. Europäische Selbstzeugnisse als historische Quellen (1500-1850)*, Köln 2001.

E. U. GROSSE, *Texttypen. Linguistik gegenwärtiger Kommunikationsakte*, Stuttgart 1974.

G.R. HOCKE, *Europäische Tagebücher aus vier Jahrhunderten. Motive und Anthologie*, Wiesbaden-München, 1978.

W.FLEISCHER, *Kleine Enzyklopädie. Deutsche Sprache*, Leipzig 1983.

CH. HÄMMERLE, *Nebenpfade? Populare Selbstzeugnisse des 19. und 20. Jahrhunderts in geschlechtervergleichender Perspektive*, in: *Vom Lebenslauf zur Biografie: Geschichte, Quellen und Probleme der historischen Biographik und Autobiographik*, Horn 1997.

M. HEINEMANN, W. HEINEMANN, *Grundlagen der Textlinguistik. Interaktion. Text. Diskurz*, Tübingen 2002.

W. HEINEMANN, D. VIEHWEGGER, *Textlinguistik. Eine Einführung*, Tübingen 1991.

H. HENNE, H. REHBOCK, *Einführung in die Gesprächsanalyse*, Berlin 1982.

Z. KUFNEROVÁ a kol., *Překládání a čeština*, Praha 2003.

E. KORMANN, *Ich, Welt und Gott. Autobiographik im 17. Jahrhundert*, Köln 2004. H. TERSCH, *Österreichische Selbstzeugnisse des Spätmittelalters und der Frühen Neuzeit 1400-1500*, Wien-Weimar 1998.

B.I. KRASNOBAEV- G. ROBEL – H. ZEMAN (edd.), *Reisen und Reisebeschreibungen im 18. und 19. Jahrhundert als Quellen der Kulturbeziehungsforschung*, Essen 1987.

M. LENDEROVÁ, *Dívčí a ženské deníky 19. století*, in: M. LENDEROVÁ a kol. (edd.), *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 1999.

TÁŽ, *Ženské deníky jako pramen k poznání mentality elit*, *Studie k sociálním dějinám* 3 (10), 1999, s. 39-54.

TÁŽ, *Bůh a víra na stránkách dívčích a ženských deníků 19. století*, in: Z. HOJDA – R. PRAHL (edd.), *Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století*, Praha 2003, s. 72-83.

TÁŽ, *Paříž, rok 1808. Deník Eleonory ze Schwarzenbergu*, *Minulostí Západočeského kraje* 33, 1998, s. 161-197.

CH. NORD, *Textanalyse und Übersetzen*, Heidelberg 1995.

J. PETERS, *Mit Pflug und Gänsekiel. Selbstzeugnisse schreibender Bauern. Eine Antologie*, Köln 2003.

M. SEKYRKOVÁ-T. SEKYRKA, *Bratři Štenberkové na cestách*, in: *Cesty a cestování v životě společnosti*, Ústí nad Labem, 1997.

R. SLABÁKOVÁ, *Osobní deník – zdroj nebo tvůrce paměti?*, in: M.LENDEROVÁ – J. KUBEŠ (edd.), *Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (pro)literární vyjádření?* Scientific Papers of the University of Pardubice, Series C, Faculty of Humanities, Supplementum 9, Pardubice 2004, s. 41-48.

H.R.VELTEN, *Das selbstgeschriebene Leben. Eine Studie zu deutscher Autibiographie des 16. Jahrhunderts*, Wolfenbüttler Forschung 21, 1982, S. 1-31.

J.VYBÍRAL–M. SEKYRKOVÁ, *Britská cesta Jana Adolfa ze Schwarzenbergu 1825*, Umění 66, 1998, s. 129-145.

U. WITTICH, *"Texttypologie unter funktionalstilistischer Sicht"*, In: Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung 32, 1979, s. 764-769.

R.R.WUTHENOW, *Europäische Tagebücher. Eigenart-Formen-Entwicklung*, Darmstadt 1990.

Slovníky:

Akademický slovník cizích slov, Academia, Praha 2000.

Duden, *Deutsches Universalwörterbuch*, Dudenverlag 2001.

Langesnscheidts Großwörterbuch, *Deutsch als Fremdsprache*, Berlin 2002.

Lingea Lexikon, *Německý velký slovník*, Praha 2002.

I. POLDAUF a kol., *Anglicko-český a Česko-anglický slovník*, Praha 1994.

H. SIEBENSCHIN a kol., *Německo-český slovník*, Praha 1988.

M.STEIGEROVÁ a kol., *Německo-český, česko-německý studijní slovník*, Olomouc 2002.

Internetové zdroje:

<http://www.wikipedia.org>

<http://www.lexikon.cz>